

Dominik Panasiuk

<https://orcid.org/0000-0003-1961-8858>

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

U DZIAŁ 9 PUŁKU PIECHOTY W ZWALCZANIU POLSKIEGO PODZIEMIA NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO W POWIECIE CHEŁMSKIM W 1945 ROKU

Jednym z ważnych zagadnień badawczych dotyczących najnowszej historii Polski jest kwestia zaangażowania „ludowego” Wojska Polskiego (IWP) w zwalczanie podziemia niepodległościowego, także w ujęciu regionalnym. Gdy w lipcu 1944 r. oddziały Armii Czerwonej przekroczyły Bug, na ziemiach znajdujących się po zachodniej stronie rzeki zaczęto likwidować struktury Polskiego Państwa Podziemnego i jednocześnie instalować system komunistyczny. W procesie tym prym wiodły wojska NKWD i powstający polski aparat bezpieczeństwa, wsparte niekiedy wojskiem, głównie w postaci jednostek zapasowych lub elewów ze szkół oficerskich. Z czasem, pomimo rozrostu cywilnej bezpieki, komuniści – reprezentowani kolejno przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN), Rząd Tymczasowy i Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (TRJN) – dla umocnienia swej władzy zdecydowali się na nowe represyjne rozwiązania. Tuż po zakończeniu II wojny światowej w Europie polskie władze komunistyczne do walki z podziemiem niepodległościowym rzuciły regularne jednostki IWP¹. W niniejszym artykule skupimy

¹ Na ten temat w okresie PRL powstało wiele prac. Z założenia służyły one legitymizacji ówczesnego ustroju a nie dociekaniu prawdy historycznej, niemniej ich niezaprzeczalnym atutem jest fakt, że zaangażowanie wojska w tłumienie oporu podziemia zbrojnego nie było przemilczane. Starano się nawet podkreślić rolę oddziałów wojskowych. Z najciekawszych prac warto wymienić: W. Szota, *Działania jednostek Ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu [w:] 1944–1947. W walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce*, przyg. W. Góra,

się na działaniach z końca wiosny i z lata 1945 r., które zostały podjęte na Lubelszczyźnie, na terenie powiatu chełmskiego².

Przez polskie podziemie niepodległościowe rozumiemy: struktury poakowskie, od 7 maja 1945 r. podlegające Delegaturze Sił Zbrojnych na Kraj (DSZ), która była kontynuatką Armii Krajowej; struktury konspiracji narodowej, czyli Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) i Narodowe Zjednoczenie Wojskowe, oraz oddziały nieafiliowane, tj. niepodlegające żadnemu formalnemu dowództwu. Na terenie powiatu chełmskiego wiosną i latem 1945 r. operowały oddziały poakowskie: ppor. Konstantego Piotrowskiego ps. „Zagłoba” (liczący ok. 80–100 ludzi), Stanisława Sekuły ps. „Sokół” (ok. 20 ludzi), por. Stanisława Kulika ps. „Tarzan” (ok. 20 ludzi) i ppor. czasu wojny Zygmunta Urbańskiego ps. „Iskra” (ok. 30–50 ludzi). Oprócz nich funkcjonowały bojówki rejonowe AK-DSZ. Z oddziałów NSZ w powiecie działały grupy: kpt. Mieczysława Pazderskiego ps. „Szary” (ok. 30–40 ludzi), st. sierż. Eugeniusza Walewskiego ps. „Zemsta” (ok. 50–60 ludzi), sierż. Bolesława Skulimowskiego ps. „Sokół” (ok. 30 ludzi), ppor. Zbigniewa Góry ps. „Jacek” (ok. 30 ludzi) i por. Romana Jaroszyńskiego ps. „Roman” (ok. 20 ludzi). Z oddziałów nieafiliowanych trzeba wymienić grupę (ok. 30–35 ludzi) dowodzoną przez nieznanego z nazwiska i podającego się za majora oficera o ps. „Fala”.

R. Halaba, Warszawa 1967, s. 258–278; L. Grot, *Działania ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu w latach 1944–1947* [w:] *W walce ze zbrojnym podziemiem 1945–1947*, red. M. Turlejska, Warszawa 1972, s. 11–33; S. Zabdyrski, *Walki z podziemiem zbrojnym na Lubelszczyźnie 1944–1948*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1981, nr 4(98), s. 77–102. Z kolei po 1989 r. na ten temat pisali m.in. J. Poksiński, *Siły zbrojne wobec ugrupowań niepodległościowych w Polsce w latach 1944–1956* [w:] *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*, red. A. Ajnenkiel, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, s. 105–120; A.G. Kister, *Wojsko wobec polskiego niepodległościowego podziemia zbrojnego 1944–1949*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20, s. 35–65; T. Balbus, *Komunistyczny aparat represji a polskie podziemie niepodległościowe* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Polepszak, Warszawa–Lublin 2008, s. 211–212; J. Tomaszewski, *Sowietyzacja Wojska Polskiego w latach 1943–1956*, Wrocław 2012, s. 194–253; J. Pałka, *Ludowe Wojsko Polskie w walce ze zbrojnym polskim podziemiem niepodległościowym (lata 1946 i 1947)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 1(21), s. 141–166.

² Powiat chełmski zajmował terytorium 1975 km kw. i był podzielony na 13 gmin. W listopadzie 1944 r. wg starosty chełmskiego skład narodowościowy przedstawiał się następująco: Polacy ok. 75 proc., Ukraińcy ok. 24 proc., Żydzi, Białorusini i Rosjanie ok. 1 proc. Wyznanie rzymskokatolickie deklarowało 76 proc. mieszkańców, prawosławie – ok. 20 proc., a pozostałe wyznania – ok. 4 proc. W 1946 r. powiat zamieszkiwało 127 069 osób. Szerzej na ten temat, a także w sprawie przesiedleń ludności zob. A. Gałań, *Ruchy migracyjne po II wojnie światowej w powiecie chełmskim w latach 1944–1947*, „Rocznik Chełmski” 1999, t. 5, s. 253–281.

Nie uznawał on zwierzchnictwa dowództwa chełmskiego obwodu AK-DSZ, choć używał szyldu AK³.

Powojenne podziemie antykomunistyczne było przedłużeniem podziemia antyniemieckiego, to była ciągłość konspiracji. Oczywiście, część starszych żołnierzy po lipcu 1944 r. zaniechała walki, w ich miejsce przyszły młodsze roczniki, ale duża część kadr się nie zmieniła. Podstawową zaś cechą wspólną wojennej i powojennej konspiracji był jej cel: wolna i niepodległa Polska. Pomimo upadku III Rzeszy cel, dla którego żołnierze podziemia zdecydowali się sięgnąć po broń, nie został osiągnięty. Polska wprawdzie odzyskała państwowość, ale ze względu na mocarstwową politykę ZSRS nie była taka, jak sobie wyobrażali. Walczyli więc dalej. Inne powinności żołnierzy podziemia to samoobrona przed represjami komunistycznego aparatu bezpieczeństwa, zwalczanie pospolitego bandytyzmu oraz ochrona ludności, szczególnie wiejskiej, która stanowiła zaplecze dla konspiracji⁴.

Z powyższym koresponduje niejako informacja o stosunku społeczeństwa do podziemia, ale i do nowej władzy, zawarta w sprawozdaniu PUBP w Chełmie z przełomu maja i czerwca 1945 r. Czytamy w nim: „Ludność wiejska jak i częściowo w Chełmie jest ustosunkowana do władz miejscowych nieźle, jednak w niektórych wypadkach po gminach pod naciskiem i terrorem AK chłopci pomagają AK-owcom. Aktywna pomoc w budowie Polski Demokratycznej przez robotnika i chłopa jest związana z likwidacją band na terenie powiatu [...]”⁵. Pomimo zakamuflowanego przekazu stworzonego przez pracowników UBP wiemy, że władza komunistyczna nie była przyjmowana z entuzjazmem przez większość społeczeństwa.

³ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk i in., Warszawa–Lublin 2007, s. 128–133. Pomimo niepodporządkowania się strukturom AK-DSZ „Fala” w swoich przemowach odwoływał się do Rządu RP na uchodźstwie (D. Panasiuk, *Rejon II chełmskiego obwodu AK-DSZ-WiN w latach 1944–1947. Struktura organizacyjna i działalność*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2017, nr 46, s. 19–30).

⁴ D. Golik, *Nie jesteśmy żadną bandą*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 3(172), s. 5–6. Trzeba też podkreślić, że lato 1945 r. było okresem przejściowym, bo pomimo zakończenia wojny w Europie przyszłość w wielu aspektach (np. granic) była niejasna. Ostatecznie podziemie poakowskie zdefiniowało swój program dopiero we wrześniu 1945 r. Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” szansę na przywrócenie wolnej Polski upatrywało w zwycięstwie PSL w zapowiadanych w Jalcie wyborach parlamentarnych. W związku z tym starano się nie dopuścić do sfalszowania wyborów przez komunistyczne władze. Dążono jednocześnie do ograniczenia aktywności partyzantki. Podziemie narodowe nie wierzyło w „misję” Stanisława Mikołajczyka, oczekiwało na wybuch III wojny światowej i rozbudowywało struktury wojskowe (Z. Zblewski, *Założenia programowe polskiego podziemia niepodległościowego w pierwszych latach powojennych* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe...*, s. 136–143).

⁵ Oddziałowe Archiwum IPN w Lublinie (dalej AIPN Lu), 045/3, Sprawozdanie dekadowe z działalności PUBP w Chełmie za okres 27 V 1945 – 7 VI 1945, k. 113.

Traktowano ją raczej jako obcy element. To Rząd RP na uchodźstwie i podległe mu struktury (w tym wojskowe) były prawowitą i legalną władzą państwową. Oczywiście, z czasem – wraz z umacnianiem się władzy komunistów, rosnącym terrorem aparatu represji w stosunku do partyzantów, ale i do wspierających ich mieszkańców wsi, oraz malejącą siłą samego podziemia niepodległościowego – poparcie dla tego ostatniego słabło⁶.

Przełomowym momentem w dziejach zwalczania podziemia przez reżim komunistyczny było wydanie przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP) rozkazu nr 00289/Op. z 24 maja 1945 r. Polecał on, aby kilka jednostek wojskowych skierować do najbardziej – według władz komunistycznych – zagrożonych rejonów kraju. W rozkazie czytamy:

W związku ze wzmożeniem działalności band dywersyjnych na wschodnich terenach Rzeczypospolitej, a szczególnie w powiatach: Białystok, Hajnówka, [...] Hrubieszów, Chełm, Krasnystaw, Biłgoraj, Janów, Lubaczów, Sieniawa i Jarosław, rozkazują formacjom wydzielonym do tego celu zlikwidować w zdecydowany i energiczny sposób w jak najkrótszym czasie bandy dywersyjne i zapewnić miejscowym władzom i ludności normalne warunki pracy⁷.

Do realizacji tego zadania wyznaczono 1, 3 i 9 dywizje piechoty i skierowano je do województw: białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego, warszawskiego i krakowskiego. Terenem działania 3 DP wyznaczono Lubelszczyznę⁸. Obecność wojska miała wzmocnić na tych obszarach władzę ludową, a zadaniem poszczególnych jednostek było pomaganie

⁶ O ewolucji postaw społeczeństwa wobec podziemia zbrojnego zob. J. Wołoszyn, *Postawy mieszkańców województwa lubelskiego wobec rzeczywistości społeczno-politycznej lat 1944/1945–1956*, „Res Historica” 2017, nr 43, s. 244–246. Niekiedy wśród żołnierzy podziemia zdarzały się postawy, które niektórzy badacze kwalifikują jako antyżydowskie. Na przykład 24 IV 1945 r. we wsi Kanie (pow. chełmski) oddział NSZ „Szarego” rozbroił bez wymiany ognia pięćdziesięciu żołnierzy „ludowego” WP i zlikwidował spośród nich pięciu Żydów (A. Kopciowski, *Zajścia antyżydowskie na Lubelszczyźnie w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2007, nr 3, s. 186–187). Według innej wersji partyzanci rozstrzelali po prostu politruków (M. Bechta, W.J. Muszyński, *Przeciwko Pax Sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, Warszawa 2017, s. 324).

⁷ *Rozkaz Nr 00289/Op., 24 maja 1945 r.* [w:] *Miotła Stalina. Polska Północno-Wschodnia i jej pogranicze w czasie oblawy augustowskiej w 1945 roku*, red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, tłum. K. Byzdra, D. Moskwa, Warszawa 2019, s. 3.

⁸ H. Fabijański, *Stan archiwaliów dotyczących walki ludowego Wojska Polskiego z podziemiem zbrojnym w latach 1944–1948*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1970, nr 2, s. 117; S. Zabdyrski, *Walki z podziemiem...*, s. 94; R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK, DSZ i WiN 1944–1947*, Warszawa 2000, s. 86.

aparatu bezpieczeństwa w walce z podziemiem. Już 28 maja rozpoczęto gigantyczną operację wojskową polegającą na przeczesywaniu terenu w celu likwidacji napotkanych oddziałów partyzanckich. Okazało się jednak, że powracające z frontu jednostki wojskowe nie podjęły walki z podziemiem w planowanym terminie. W przeznaczonym dla siebie rejonie znalazły się bowiem dopiero w pierwszej połowie czerwca 1945 r.⁹

Jedną z takich jednostek był 9 Pułk Piechoty wchodzący w skład 3 Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta. Został on sformowany w Sielcach nad Oką na podstawie rozkazu dziennego nr 95 dowódcy 1 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS gen. bryg. Zygmunta Berlinga z dnia 27 grudnia 1943 r. jako jednostka organiczna 3 DP¹⁰. Zaprzysiężenia dokonano 26 marca 1944 r. w Stolarewie. Od chwili sformowania do zakończenia wojny pułk wszystkie dyslokacje wykonywał w ramach 3 (Pomorskiej) DP¹¹. Według etatu nr 04/501 liczył 2875 żołnierzy. Jego szlak bojowy to m.in. walki toczone: na przyczółku warecko-magnuszewskim, w Warszawie, na Wale Pomorskim, w Kołobrzegu, podczas forsowania Odry pod Gozdowicami i pod Wriezen. Na terenie Brandenburgii pułk sforsował kanał Hohenzollernów pod Borgsdorfem, a następnie walczył pod Linum i Dechtow. Dowódcą pułku od 18 lutego 1945 r. był oficer Armii Czerwonej, ppłk Józef Kacan¹². Rozkazem nr 2 Naczelnego Dowództwa WP z dnia 3 stycznia 1946 r. pułk otrzymał miano „Zaodrzańskiego” i został odznaczony Krzyżem Orderu Virtuti Militari 5 klasy¹³.

⁹ A.G. Kister, *Studium zniewalania. Walka aparatu bezpieczeństwa z polskim zbrojnym podziemiem niepodległościowym na Lubelszczyźnie (1944–1947)*, Kraków 2005, s. 101–102.

¹⁰ Sformowano ją wg etatu nr 04/500-04/215. Fragment rozkazu o sformowaniu 3 DP zob. w: *Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór materiałów źródłowych*, oprac. L. Ponałajba i in., Warszawa 1958, s. 23.

¹¹ Rozkazem dowódcy 1 Armii WP z dnia 6 V 1945 r. 3 Dywizja Piechoty otrzymała nazwę wyróżniającą „Pomorska”. W skład dywizji wchodziły: 7 Pułk Piechoty, 8 Pułk Piechoty, 9 Pułk Piechoty, 3 Pułk Artylerii Lekkiej (przemianowany na 5 Pułk Artylerii Lekkiej), 3 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej, 3 Batalion Szkolny, 3 Batalion Saperów, 3 Batalion Sanitarny, 2 Kompania Rozpoznawcza, 3 Kompania Łączności, 3 Kompania Chemiczna oraz pododdziały specjalne i pomocnicze (*3 Pomorska Dywizja Piechoty im. R. Traugutta* [w:] *Encyklopedia II wojny światowej*, red. K. Sobczak, Warszawa 1975, s. 36).

¹² Józef Kacan s. Wasyla (ur. 1904), ppłk IWP, dowódca 9 pp wchodzącego w skład 3 DP. Odznaczony m.in. Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari i sowieckim Orderem Czerwonej Gwiazdy. Zaginął bez wieści na Lubelszczyźnie w marcu 1946 r. w nieznanych okolicznościach (A. Sroga, *Na drodze stał Kołobrzeg*, Warszawa 1980, s. 594).

¹³ S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego – formowanie, działania bojowe: organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965, s. 183–185; *Trzecia Pomorska Dywizja Piechoty im. Romualda Traugutta*, <http://www.dws-xip.pl/LWP/3dyw.html>, dostęp 12 VI 2021 r.

W czerwcu 1945 r. 9 pp powrócił z Niemiec do Polski. Podzielony na trzy eszelony, 1 czerwca wyruszył ze stacji Neuttrebbin i tydzień później dotarł do Chełma, gdzie rozlokowano go w koszarach przy ul. Lubelskiej. W meldunku pisano, że w trakcie podróży dyscyplina się rozluźniła i odnotowano kilkanaście wypadków nadużycia alkoholu. W trakcie przejazdu zdezerterowało z jednostki ośmiu podoficerów i szeregowych¹⁴.

W dniu 11 czerwca 1945 r. odbyło się powitanie jednostki przez mieszkańców Chełma. O godzinie 8.30 pułk wymaszerował na miejsce uroczystości, a gdy o 10.00 przybył tam dowódca garnizonu, zameldowano mu gotowość do uroczystości. Według sprawozdania zastępcy dowódcy do spraw polityczno-wychowawczych kpt. Michała Krajewskiego¹⁵ na ulicach Chełma zebrały się tłumy ludności cywilnej oraz członkowie organizacji partyjnych, zawodowych i młodzieżowych. Po wymienieniu nazwisk sześćdziesięciu poległych podczas wojny żołnierzy pułku odbyła się połowa msza święta. Następnie przemówienia powitalne wygłosili przedstawiciele partii politycznych oraz starosta chełmski. Po przemówieniach przez ulice miasta przeszła defilada, której akompaniowała orkiestra Oficerskiej Szkoły Artylerii nr 1 w Chełmie. O godzinie 14.00 na terenie koszar zorganizowano obiad żołnierski, a w godzinach wieczornych odbył się bankiet dla oficerów¹⁶.

Konsekwencją wspomnianego rozkazu z 24 maja 1945 r. była potrzeba koordynacji działań wojska z cywilną bezpieką. Rozkaz NDWP

¹⁴ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie-Rembertowie (dalej CAW WBH), 9 [Zaodrzański] Pułk Piechoty (dalej 9 PP), III-39-63, Instrukcja i Zarządzenia WPW 3 DP, meldunki dzienne i specjalne sekcji pol.-wych. za 1945 r., Meldunek zastępcy dowódcy pułku do spraw polityczno-wychowawczych kpt. Krajewskiego za okres podróży [tak w oryginale] od 1 do 8 czerwca 1945 r., Chełm, 9 VI 1945 r., b.p.; CAW WBH, 9 PP, III-39-49, Mikrofilm – meldunki o nadzwyczajnych wypadkach 4.01.1945 – 31.08.1945, Doniesienie Dowódcy 9 pułku piechoty ppłk. Kacana do Dowódcy 3 Pomorskiej Dywizji Piechoty im. R. Traugutta o nadzwyczajnym wypadku, 16 VI 1945 r., mkf., kl. 31.

¹⁵ Michał Krajewski s. Adama (ur. 21 XI 1904 r. w Astrachaniu). Od października 1943 do marca 1944 r. lektor 2 Pułku Czołgów; od marca do września 1944 r. zastępca dowódcy ds. polityczno-wychowawczych 13 Samodzielnego Pułku Artylerii Samochodowej; od września 1944 do października 1946 r. z-ca d-cy ds. polityczno-wychowawczych 9 pp; od października 1946 do 1947 r. z-ca szefa informacji 5 DP. W IWP dosłużył się stopnia podpułkownika, członek PZPR, mieszkał w Warszawie. Odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy w czerwcu 1945 r. (Archiwum Akt Nowych [dalej AAN], Archiwum Klubu Kombatanta 3 Pomorskiej Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta [dalej AKK 3PDP], 2/2698/207, Karta kombatanta 3 Pomorskiej DP ppłk. Michała Krajewskiego, b.p.).

¹⁶ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Sprawozdanie zastępcy dowódcy pułku do spraw polityczno-wychowawczych kpt. Krajewskiego o przebiegu uroczystości powitania naszej jednostki garnizonowej przez mieszkańców m. Chełma, b.d., k. 37; S. Zabdyrski, *Walki z podziemiem...*, s. 94.

z 5 czerwca 1945 r. obligował dowódców poszczególnych dywizji do nawiązania kontaktów i stałego współdziałania z terenowymi urzędami bezpieczeństwa publicznego, komendantami MO, urzędami administracji państwowej i organizacjami politycznymi¹⁷. Praktycznym skutkiem tych zabiegów było powołanie Głównej Komisji Politycznej do spraw Walki z Bandytyzmem, która miała być międzypartyjną centralą koordynującą działania o charakterze wojskowym i propagandowym. W jej skład weszli przedstawiciele bezpieki i wojska. Na pierwszym posiedzeniu 8 czerwca 1945 r. powołano jej odpowiedniki terenowe, tj. komisje wojewódzkie (w Białymstoku, Lublinie, Siedlcach i Rzeszowie) oraz powiatowe¹⁸.

W dniu 12 czerwca 1945 r. minister bezpieczeństwa publicznego Stanisław Radkiewicz wydał dla WUBP w Lublinie, Rzeszowie i Białymstoku okólnik nr 9, mówiący „o przeprowadzeniu akcji likwidacji band”¹⁹. Zawiadamiano w nim, że masowe akcje przeciwko podziemiu będą przeprowadzać jednostki wojskowe przy bezpośrednim udziale urzędów bezpieczeństwa publicznego. Potwierdzono także powołanie wojewódzkich komisji politycznych do spraw walki z bandytyzmem, na których czele miał stać wojewoda lub jego zastępca. Poszczególne urzędy bezpieczeństwa publicznego powinny przygotować materiały wywiadowcze dotyczące podziemia i przekazać je dowództwu odpowiedniej jednostki wojskowej²⁰. Do poszczególnych pułków mieli zostać oddelegowani funkcjonariusze UBP, którzy zbierali materiały agenturalne o podziemiu i mieli brać udział w przygotowaniu operacji. Podkreślono, że ani jedna operacja nie mogła się odbyć bez udziału w niej funkcjonariuszy UBP. Inicjatorem przeprowadzenia operacji miał być kierownik odpowiedniego UBP²¹. W codziennej praktyce operacyjnej współdziałanie miało polegać na utrzymywaniu przez sztaby, wydziały i sekcje polityczno-wychowawcze wojska roboczych kontaktów z UBP, komendami MO oraz na zespołowym planowaniu działań i wspólnych akcjach bojo-

¹⁷ J. Tomaszewski, *Sowietyzacja Wojska Polskiego...*, s. 206, przyp. 43. W głównej mierze chodziło też o współpracę oddziałów KBW i UBP z jednostkami wojska (było to podyktowane decyzją plenum KC PPR z 20–21 V 1945 r.). Szerzej zob. M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984, s. 167–179.

¹⁸ A.G. Kister, *Studium zniewalania...*, s. 100.

¹⁹ *Okólnik nr 9 o przeprowadzeniu akcji likwidacji band, Warszawa, 12 VI 1945 r.* [w:] *Miotła Stalina...*, s. 20.

²⁰ Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego, dysponując siecią agenturalną, zbierały informacje o stacjonowaniu oddziałów partyzanckich, ich liczebności i uzbrojeniu, a także strukturach terenowych podziemia. Informacje były następnie przekazywane sztabom poszczególnych jednostek wojskowych (J. Fedoruk, *Współdziałanie jednostek WP z organami bezpieczeństwa publicznego i MO w latach 1945–1946*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1984, nr 3(109), s. 116).

²¹ *Okólnik nr 9...*, s. 20–21.

wych. Dowódca 9 pp został zapoznany przez chełmski PUBP i KPMO ze stanem bezpieczeństwa w powiecie, a sztab jednostki zobowiązano do uwzględniania propozycji szefa UBP co do kierunków pierwszych uderzeń w podziemie²².

W dniu 14 czerwca 1945 r. NDWP wydało rozkaz nr 00123, który niejako uruchamiał całe przedsięwzięcie. Podano, że wojsko zostało użyte zgodnie z wolą Krajowej Rady Narodowej i Rządu Tymczasowego, a odkomenderowane do tego celu 1, 3 i 9 dywizje piechoty po pokonaniu „siepaczy hitlerowskich” miały „unicestwić” resztki podziemia niepodległościowego w Polsce. W rozkazie zalecono, żeby operacje przeciwko podziemiu wszczynać po rozplakatowaniu obwieszczenia rządowego z 1 czerwca 1945 r. Warto zauważyć, że obwieszczenie sygnowane podpisami ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza i szefa rządu Edwarda Osóbki-Morawskiego zawierało sugestywne sformułowania, że wojsko otrzymało rozkaz „oczyszczenia kraju z band”, „każdy dywersant i bandyta schwytyany z bronią zostanie rozstrzelany” oraz „każdy ukrywający bandytów lub okazujący im pomoc poniesie najsurowszą karę – do kary śmierci włącznie”²³. Ponadto rozkazano, żeby w trakcie akcji nie brać do niewoli dowódców i oficerów oddziałów podziemia, a także konspiratorów stawiających opór z bronią w rękę. Ci mieli być zabijani w walce. Zatrzymanych podejrzanych, członków ich rodzin, a także ludzi udzielających partyzantom schronienia miano pociągać do odpowiedzialności karnej przed sądami wojskowymi²⁴. Od 14 czerwca różnego rodzaju nakazy i zalecenia płynące z dotychczasowego rozkazodawstwa zaczęły pojawiać się w dokumentacji 3 Pomorskiej DP. Wydaje się, że to ten dzień należy traktować jako datę przystąpienia całości sił dywizji do walki z polskim podziemiem niepodległościowym²⁵.

²² J. Fedoruk, *Współdziałanie jednostek WP...*, s. 117.

²³ Cyt. za: T. Łabuszewski, *Amnestia 1945 r. i deklaracja Jana Mazurkiewicza „Radosława”* [w:] *Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 – drogi do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W.J. Muszyński, Warszawa 2012, s. 84.

²⁴ *Rozkaz Nr 00123, 14 czerwca 1945 r.* [w:] *Miotła Stalina...*, s. 26–27.

²⁵ W opracowaniu kombatanckim dotyczącym 3 DP podano, że dywizja przystąpiła do walk z podziemiem po 13 czerwca 1945 r. (AAN, AKK 3PDP, 2/2698/223, M. Wieliczko, *Udział 3 DP im. Romualda Traugutta w walkach o utrwalenie władzy ludowej na Lubelszczyźnie*, k. 6). Dokładną datę 14 VI 1945 r. podał K. Kaczmarek w monografii 8 pp wchodzącego w skład tej dywizji (*idem, Ósmy Bydgoski*, Warszawa 1962, s. 301). Niemniej jednak wg dywizyjnego sprawozdania już 13 VI 1945 r. III batalion 8 pp wziął udział w akcji w rejonie Biłgoraja. Jest to odosobniony przypadek. Możliwy jest też błąd pisarski, gdyż data 13 czerwca następuje po 15 czerwca, a całe sprawozdanie zostało ułożone w porządku chronologicznym (CAW WBH, Dowództwo 3 Dywizji Piechoty [3 Pomorskiej Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta] [dalej Dowództwo

Jeśli chodzi o taktykę walki IWP z podziemiem, to jako główną zasadę stosowano przeczesywanie terenu przez grupę operacyjną złożoną z wojska, funkcjonariuszy UBP i niekiedy MO. Po otoczeniu miejscowości przez oddziały wojskowe działania rozpoczynała grupa operacyjna, która wskazywała domy do przeprowadzania rewizji i aresztowała ludzi podejrzanych o kontakty z podziemiem. W przypadku podjęcia walki przez partyzantów akcją dalej miało prowadzić wojsko²⁶.

Bardzo szybko jednym z głównych zagadnień diskutowanych w 9 pp była właśnie kwestia walki z oddziałami polskiej niepodległościowej konspiracji. Oczywiście, w nomenklaturze pułkowej wszystkie oddziały polskiego podziemia nazywano „bandami”. 15 czerwca otrzymano i wykonano rozkaz o rozklejeniu w Chełmie obwieszczeń w sprawie „band”. W nocy z 15 na 16 czerwca komendant miasta poprosił dowództwo pułku o pomoc w akcji przeciwko grupie kilkudziesięciu milicjantów z Lublina, którzy przybywszy do Chełma, wszczęli awanturę z bronią w rękę. Dowódca wysłał oddział złożony z 25 żołnierzy, którzy rozbroili awanturników i osadzili ich w areszcie miejskim. Symptomatyczny jest fakt, że żołnierze pułku, zapewne na skutek odpowiedniej propagandy, do ostatniej chwili byli przekonani, że poszli do walki z podziemiem. Stosunek większości żołnierzy do rzekomych partyzantów miał być wybitnie wrogi. Cały czas w pułku trwała praca agitacyjna kształtująca stosunek żołnierzy do oddziałów podziemia. Odbywano gawędy na takie tematy, jak „Masowy mord w Wierzchowinach”²⁷ czy „Mord w Wareżu”²⁸, a także czytano gazety wydawane przez komunistyczne władze²⁹.

3 PDP], III-36-20, Sprawozdania 3 DP z działań likwidacji band w woj. lubelskim, Sprawozdanie z działań 3 Pomorskiej DP dla likwidacji band w woj. lubelskim za okres od 13 VI do 3 VII 1945, k. 1).

²⁶ AAN, AKK 3PDP, 2/2698/223, M. Wieliczko, *Udział 3 DP...*, k. 6.

²⁷ 6 VI 1945 r. zgrupowanie Pogotowia Akcji Specjalnej NSZ pod dowództwem kpt. Mieczysława Pazderskiego ps. „Szary” przeprowadziło akcję we wsi Wierzchowiny (pow. krasnostawski). Zabito 194 osoby, głównie narodowości ukraińskiej (M. Zajczkowski, *Spór o Wierzchowiny. Działalność oddziałów Akcji Specjalnej [Pogotowia Akcji Specjalnej] NSZ w powiatach Chełm, Hrubieszów, Krasnystaw i Lubartów na tle konfliktu polsko-ukraińskiego (sierpień 1944 r. – czerwiec 1945 r.)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 1(9), s. 265–308). Por. M. Bechta, W.J. Muszyński, *Przeciwko Pax Sovietica...*, s. 332–349.

²⁸ 27 V 1945 r. siły UPA oraz prawdopodobnie oddziały poakowskie zaatakowały wspólnie posterunek MO w Wareżu (pow. hrubieszowski) i zlikwidowały działaczy komunistycznych (G. Motyka, R. Wnuk, *Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*, Warszawa 1997, s. 92).

²⁹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek nr 2, 16 VI 1945 r., k. 38; *ibidem*, Meldunek za okres od 7 do 17 czerwca 1945 r., k. 39.

Na 16 czerwca zaplanowano pierwszą wspólną akcję żołnierzy 9 pp i funkcjonariuszy chełmskiego PUBP. Zamierzano wyjechać do położonych w gminie Rejowiec wsi Niedziałowice i Aleksandria Niedziałowska. Resort dowiedział się bowiem, że w tych miejscowościach znajdują się partyzanci NSZ ranni 6 czerwca pod Kasilanem w potyczce z grupą pościgową UBP-MO wspartą kursantami Oficerskiej Szkoły Artylerii nr 1. Ze sprawozdania PUBP w Chełmie wynika jednak, że akcja została źle przygotowana przez dowództwo batalionu pułku. Nie przeprowadzono wcześniejszego rozpoznania i po godzinnym błędzeniu żołnierze wrócili do koszar. Ponadto część oficerów miała być w stanie nietrzeźwym, co utrudniało nawiązanie kontaktu z PUBP. Nieco później resort wysłał do wspomnianych miejscowości grupę wywiadowczą³⁰.

W dniu 17 czerwca Wydział Polityczno-Wychowawczy 3 PDP wydał instrukcję dotyczącą „wykonania planu politycznego zabezpieczenia likwidacji band”, która miała usprawnić działania. Rozesłano ją do zastępców dowódców pułków. Instrukcja składała się z dwunastu punktów. Rozkazywano w niej m.in., aby zapoznać się szczegółowo z operacyjnym planem akcji i dopilnować koordynacji działań pomiędzy wojskiem, UBP, MO oraz władzami w powiecie. Zastępcom dowódców pułków nakazano, by przed wymarszem przeprowadzali gawędy z żołnierzami, wyjaśniając im treść zadania, a do batalionów wyruszających do najbardziej odpowiedzialnych zadań przydzielali oficerów polityczno-wychowawczych. Polecono też rozpowszechniać wśród żołnierzy ulotkę nawołującą do „rozprawienia się z bandami”. Grupy agitacyjne należało zaopatrzyć w materiały propagandowe, a po przybyciu wojska do danej miejscowości zwołać mieszkańców na wiec i objaśnić im sytuację polityczną³¹. Za szczególnie ważne uznano zaznajomienie zarówno miejscowej ludności, jak i wszystkich żołnierzy z treścią wspomnianego obwieszczenia rządowego z 1 czerwca 1945 r. Ponadto wojsko miało zacząć zbierać materiały na temat podziemia, opierając się na zeznaniach jeńców i informacjach przekazanych przez ludność cywilną³². Obciążenie wojska zbieraniem tych danych było pokłosiem narastającego przekonania, że wywiad UBP

³⁰ AIPN Lu, 045/3, Sprawozdanie dekadowe z działalności PUBP w Chełmie za okres 7 VI 1945 r. – 17 VI 1945 r., k. 115–117.

³¹ NDWP postanowiło włączyć do każdej dywizji piechoty 150 działaczy partyjnych – po dziesięć osób do każdego batalionu. Byli to miejscowi aktywiści PPR, którzy wraz z oficerami polityczno-wychowawczymi mieli prowadzić pracę propagandową wśród ludności, organizując wiece i zebrania. W początkowym okresie działania te – z punktu widzenia władz komunistycznych – nie przynosiły zadowalających rezultatów (S. Zabdyrski, *Walki z podziemiem...*, s. 94–95).

³² CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Instrukcja do [dla] z[astę]pców d[owó]dców pułków, 17 VI 1945 r., k. 42.

bywał niewiarygodny, nieaktualny lub niedostatecznie ścisły³³. Dzień wcześniej w Wydziale Polityczno-Wychowawczym dywizji opracowano też wspomniany już Ramowy plan politycznego zabezpieczenia likwidacji band³⁴.

Skuteczną akcją przeciwko oddziałom polskiego podziemia niepodległościowego 9 pp przeprowadził w nocy z 19 na 20 czerwca 1945 r., kiedy to jego II batalion wraz z dwudziestoma funkcjonariuszami chełmskiego PUBP uczestniczył w operacji we wsi Leśniczówka (gm. Staw). Przed wsią rozdzielono żołnierzy na trzy grupy, z których dwie okrążyły wieś, a trzecia, wzmocniona pracownikami PUBP – Józefem Kołtuniakiem, Józefem Kniaziukiem i Janem Fedorowiczem – udając oddział podziemia, przeprowadziła rozpoznanie i rozpoczęła rewizję w domach. Funkcjonariusze resortu mieli dokładne spisy członków podziemia, wskutek czego aresztowano siedemnaście osób z komendantem placówki Franciszkiem Kozyrą (ps. „Kruk”, „Pająk”) na czele. Placówka ta została utworzona w maju 1945 r. przez wspomnianego „Falę”. Podczas próby zatrzymania i ucieczki do lasu zabity został członek tej placówki Henryk Wróblewski. Na miejscu grupa operacyjna przeprowadziła wiec agitacyjny wśród miejscowej ludności. Przedstawiciel wojska omawiał zadania i stosunek armii do podziemia³⁵.

Na kolejną akcję żołnierze pułku wyjechali wraz z funkcjonariuszami PUBP już 21 czerwca. Wówczas w teren wysłano dwa oddziały na ośmiu samochodach ciężarowych. Jak napisano w meldunku pułkowym, zrobiono to w celu przeprowadzenia akcji uspokajająco-agitacyjnej oraz „wyłowienia grasujących tam bandytów”³⁶. Pierwszy batalion wyjechał wtedy do Rejowca, a drugi – w rejon Wojsławic. W Rejowcu żołnierze pojawili się w godzinach popołudniowych. Przed miastem podzielono ich na trzy grupy, z których dwie okrążyły miasto, a trzecia przeprowadzała w nim rewizje. Zakończyły się one niepowodzeniem, gdyż nie ujęto żadnego żołnierza podziemia. Jeszcze tego samego dnia grupa pod dowództwem kpt. Michała Bekieszki³⁷ udała się do wsi Niedziałowice, lecz i tam nie

³³ W. Szota, *Działania jednostek...*, s. 274.

³⁴ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Ramowy plan politycznego zabezpieczenia likwidacji band, 16 VI 1945 r., k. 45.

³⁵ *Ibidem*, Meldunek do Wydziału Polityczno-Wychowawczego 3 DP, Chełm, 21 VI 1945 r., k. 41; AIPN Lu, 045/3, Sprawozdanie dekadowe z działalności PUBP w Chełmie za okres od 17.6.[19]45 r. do 27.6.1945 r., k. 121; D. Panasiuk, *Rejon II...*, s. 28. Henryk Wróblewski został pochowany na cmentarzu rzymskokatolickim w Rudzie-Hucie. Na nagrobku wyryto datę śmierci 24 VI 1945 r. Pewnie była to data pogrzebu.

³⁶ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 23 VI 1945 r., k. 46.

³⁷ Michał Bekieszko s. Józefa (ur. 1914) kpt. 9 pp, ranny podczas operacji berlińskiej 21 IV 1945 r. Odznaczony Krzyżem Walecznych. W 1947 r. wyjechał do ZSRS (A. Sroga, *Na drodze stał Kolobrzeg...*, s. 580).

odniosła sukcesu. Nazajutrz wojsko przybyło do wsi Kobyle i pobliskiego majątku, gdzie zamierzano przeprowadzić śledztwo w sprawie zboża zarekwirowanego w magazynach państwowych przez oddział podziemia³⁸. W sumie u dziesięciu rodzin we wsi i u siedmiu w majątku znaleziono zarekwirowane wcześniej zboże. Podczas akcji zatrzymano sześć osób, a wśród nich trzech żołnierzy podziemia. Tego samego dnia grupa wojska wraz z funkcjonariuszami chełmskiego PUBP i specjalnie przydzielonym mjr. MO Edwardem Gronczewskim ps. „Przepiórka”³⁹ udała się przez Pawłów do wsi Kanie i Liszno. Po okrążeniu tych wiosek o godzinie 22.30 przeprowadzono rewizję, podczas której doszło do walki. W jej wyniku zginął funkcjonariusz PUBP Kazimierz Płachecki, zastrzelony przez żołnierza podziemia⁴⁰. We wsiach znajdowało się ośmiu konspiratorów, z których siedmiu się wycofało. Tylko jeden – ten, który wcześniej strzelał do Płacheckiego – został zatrzymany. W nocy zdołał jednak uciec, raniąc pilnującego go wartownika – żołnierza z 9 pp. Następnie w Rejowcu przeprowadzono wiec agitacyjny, w którym uczestniczyło dwieście osób. W międzyczasie II batalion przeprowadził akcję w Strupinie Dużym

³⁸ Zagadnienie rekwizycji dokonywanych przez oddziały podziemia bywało tematem kontrowersyjnym. W założeniu tzw. ekspropriacji dokonywano w instytucjach państwowych, u członków PPR, rodzin funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa oraz u różnego rodzaju komunistycznych aktywistów. Starano się unikać rekwizycji u mieszkańców wsi, którzy przeważnie byli zapleczem dla partyzantów. Niestety, nie zawsze dochowywano tych standardów. Nadużycia zdarzały się na terenach, gdzie struktury podziemia nie były odpowiednio zdyscyplinowane. Zazwyczaj dokonywali tego członkowie siatek terenowych, którzy stale dysponując bronią, używali jej w celach prywatnych i tym samym kompromitowali swoje macierzyste organizacje (T. Łabuszewski, *Formy działania podziemia niepodległościowego [na przykładzie nurtu poakowskiego]* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle...*, s. 229–230). O bandytyzmie wśród żołnierzy podziemia zob. też M. Zaremba, *Wielka Trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012, s. 343–353.

³⁹ Edward Gronczewski s. Aleksego (ur. 7 VIII 1923 r. w Sierpcu), podczas okupacji niemieckiej walczył w GL-AL na terenie Lubelszczyzny pod ps. „Przepiórka”. Od 1 IX 1944 r. do 23 XII 1945 r. dowódca batalionu specjalnego KGMO. Od tego dnia do 21 IX 1946 r. był słuchaczem w Centrum Wyszkołenia Piechoty w Rembertowie, a następnie służył w KBW, Zarządzie II SG WP. Dosłużył się stopnia pułkownika. Zmarł w 1976 r. (Archiwum IPN w Warszawie [dalej AIPN], 698/1007, Akta osobowe Edwarda Gronczewskiego, *passim*; AIPN, 2174/3793, Teczka akt personalnych Edwarda Gronczewskiego, *passim*; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/72315>, dostęp 27 XI 2020 r. W lipcu 1945 r. na terenie działania 3 PDP poruszały się cztery specjalne grupy pozorowane, przydzielone poszczególnym pułkom. Jedną z nich była grupa Gronczewskiego (S. Zabdyrski, *Walki z podziemiem...*, s. 99).

⁴⁰ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 23 VI 1945 r., k. 46; AIPN Lu, 045/3, Sprawozdanie dekadowe z działalności PUBP w Chełmie za okres od 17.6.[19]45 r. do 27.6.1945 r., k. 121–122; AIPN Lu, 0287/463, Polegli w walce o utrzymanie bezpieczeństwa i porządku na terenie woj. chełmskiego, k. 19; I. Caban, E. Machocki, *Za władzę ludu*, Lublin 1975, s. 277–278.

(gm. Krzywiczki), Sielcu (gm. Rakołupy), Majdanie Leśniowskim (gm. Rakołupy), Wojsławicach (gm. Wojsławice) i Wierzchowinach (gm. Sienica Różana, pow. krasnostawski). Według różnych danych aresztowano wtedy od 17 do 26 osób, w tym dwóch dowódców placówek i łączniczkę, przy których znaleziono karabiny i granaty. Wiece propagandowe przeprowadzono w Strupinie Dużym (przemawiał m.in. kpt. Michał Krajewski), Sielcu, Majdanie Leśniowskim, Wojsławicach i Rożdżałowie (gm. Krzywiczki). Wojsławice w pułkowym meldunku zostały uznane za „rezydencję bandytów”. Ponadto podano informację, że stosunek żołnierzy pułku do ludzi podziemia był wybitnie wrogi, a dowódcy musieli powstrzymać swoich podkomendnych od bicia aresztowanych⁴¹.

Nocą 25 czerwca II oraz III batalion wraz z grupą pracowników chełmskiego PUBP wyruszyły na kolejną akcję. Rankiem następnego dnia II batalion dotarł w rejon miejscowości Czuczycze (gm. Staw). Obstawiono tę wieś oraz pobliskie Sajczyce, zatrzymując łącznie sześć osób. Następnie w pobliżu jednego z domów doszło do zranienia żołnierza przez uciekającego mężczyznę. Aresztowano więc ojca tego mężczyzny, nakazując jednocześnie rodzinie odnalezienie sprawcy. Ten zgłosił się po upływie pół godziny i razem z ojcem został aresztowany i oddany do dyspozycji PUBP. Po akcji wojsko przeprowadziło wiece propagandowe w Sajczycach, Czuczycach i Hredkowie. W międzyczasie III batalion nocą 25 czerwca zjawił się w Sawinie (gm. Bukowa), gdzie po otoczeniu wsi aresztowano osiem osób. Zarządzono także przeczesywanie okolicznych lasów, nie dało ono jednak żadnego rezultatu. Po powrocie do Sawina aresztowano miejscowego księdza⁴², którego podejrzewano o współpracę z podziemiem niepodległościowym⁴³. Na miejscu

⁴¹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 23 VI 1945, k. 46; AIPN Lu, 045/3, Sprawozdanie dekadowe z działalności PUBP w Chełmie za okres od 17.6.[19]45 r. do 27.6.1945, k. 121–122. W PUBP w Chełmie tę przeprowadzoną wspólnie z wojskiem akcję oceniono jako połowiczny sukces. Stwierdzono, że wywiad podziemia zebrał informacje o ruchu wojsk i ich zakwaterowaniu, co skutkowało tym, że partyzanci mogli przemieścić się szybciej i uniknąć otwartej walki (*ibidem*, k. 122).

⁴² Prawdopodobnie chodzi o ks. Jana Juźwiaka (1885–1954), który wg dokumentacji PUBP w Chełmie był negatywnie ustosunkowany do władzy komunistycznej. Zob. AIPN Lu, 08/34, Ref. Chełm, SO krypt. „Ocean” na obwód organizacji WiN, [Wykaz], k. 191.

⁴³ Kościół katolicki w założeniu odrzucał każdą przemoc. W 1945 r. cieszący się dużym autorytetem arcybiskup Krakowa Adam S. Sapieha zdecydował się na taktykę ograniczonej współpracy z nową władzą, starając się zapewnić Kościołowi bezpieczeństwo. Godził się na władzę komunistów i ich reformy, oczekując w zamian respektowania przez państwo katolickiej tradycji, kultury i obyczajów. Stosunek Kościoła do polskiego podziemia niepodległościowego był generalnie pozytywny, czasem neutralny. Część księży utrzymywała duszpasterskie kontakty z podziemiem (J. Wrona, *Antytotalitarna opozycja na Lubelszczyźnie – utopia czy polityczny realizm* [w:] *Podziemie*

przeprowadzono wiec ludności. Stosunek mieszkańców do wojska był chłodny z powodu aresztowania kapłana⁴⁴.

Z kolei 28 czerwca dwa bataliony pułku wraz z funkcjonariuszami chełmskiego PUBP udały się w celach operacyjnych w rejon Świerż i do gminy Staw. Drugi batalion okrążył wieś Świerże, w której na podstawie materiałów bezpieki zatrzymał cztery osoby. W pobliskim Żalinie przeprowadzono rewizję i zatrzymano podejrzanego o dezercję szer. Piotra Suchockiego. Tymczasem III batalion przybył do wsi Wólka (obecnie Wólka Czulczycka) i Zarzecze, gdzie wcześniej został ostrzelany patrol pracowników PUBP. Dokonano przeczesania pobliskiego lasu, a w samej wsi przeprowadzono śledztwo. Funkcjonariusze bezpieki zatrzymali sześć osób i spalili domy dwóch z nich⁴⁵.

Niezwykle ważnym wydarzeniem dla kraju było powstanie 28 czerwca 1945 r. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Zdominowali go komuniści (premierem był Edward Osóbka-Morawski), jednak drugim wicepremierem i zarazem ministrem rolnictwa i reform rolnych został były premier Rządu RP na uchodźstwie Stanisław Mikołajczyk (Stronnicтво Ludowe). Wybrał on *de facto* drogę egzekwowania od komunistów realizacji ustaleń konferencji jałtańskiej, gwarantującej Polakom przeprowadzenie wolnych wyborów parlamentarnych. Już sam powrót Mikołajczyka do kraju rozbudził w społeczeństwie nadzieje, że nie dopuści on do zniewolenia Polski. Na początku lipca rząd ten został uznany przez mocarstwa zachodnie, które jednocześnie wycofały poparcie dla Rządu RP na uchodźstwie. Stanowiło to przełom, bo do lipca komuniści nie mieli żadnego mandatu legalizującego ich rządy, przez co traktowanie ich jako kolaborantów ZSRS miało pełne uzasadnienie. Zdobyte przez TRJN uznanie mocarstw zachodnich wytrąciło poważny argument z rąk niepodległościowego podziemia. Walka zbrojna z legalnym w świetle prawa międzynarodowego rządem nie była tym samym

zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939–1956, red. S. Poleszak, A. Puławski, Warszawa 2003, s. 41; K. Sychowicz, *Kościół katolicki w województwie białostockim wobec podziemia antykomunistycznego w latach 1945–1953*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 2(8), s. 125–140). Na przykład w pow. chełmskim w lipcu 1945 r. proboszcz parafii Ruda-Huta uczestniczył w pogrzebie Zygmunta Urbańskiego ps. „Iskra”, który poległ w starciu z UBP (D. Panasiuk, *Praca w konspiracji i tragiczna śmierć Zygmunta Urbańskiego „Iskry”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 44, s. 150). Z czasem, szczególnie w związku z eskalacją przemocy, poparcie Kościoła dla podziemnej walki słabło. Mówi o tym choćby raport wywiadowczy Obwodu WiN Chełm, w którym czytamy: „Słaby udział duchowieństwa w naszej pracy” (Raport wywiadowczy za czas 10 X – 10 XI 1945, kopia w zbiorach autora).

⁴⁴ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 27 VI 1945, k. 47.

⁴⁵ *Ibidem*, Meldunek, 29 VI 1945, k. 48; CAW WBH, 9 PP, III-39-10, Meldunki bojowe 1 I – 28 VI 1945, Meldunek bojowy z 28 VI 1945, k. 264.

co walka z okupantem niemieckim czy z PKWN powstałym wyłącznie dzięki ZSR⁴⁶. Tym samym podziemie, szczególnie to poakowskie, znalazło się w trudnej sytuacji, ale nie spowodowało to rezygnacji z dalszej walki o pełną niepodległość Polski.

Jednocześnie dowództwo DSZ z płk. Janem Rzepeckim ps. „Ozóg” na czele rozpoczęło starania o zapewnienie bezpieczeństwa prześladowanym przez bezpiekę członkom konspiracji. Rzepecki zakładał, że Mikołajczyk, jako były premier Rządu RP na uchodźstwie, czuł się moralnie odpowiedzialny za ich los. W lipcu w swoich kierowanych do Mikołajczyka listach domagał się gwarancji bezpieczeństwa dla żołnierzy poakowskiego podziemia i usunięcia z szeregów „ludowego” WP oficerów pochodzenia sowieckiego. Dowódca DSZ przeceniał jednak możliwości polityczne Mikołajczyka w nowo utworzonym rządzie. Ten z kolei, nie chcąc być kojarzonym z walką zbrojną i starając się od początku nie zrażać do siebie władz komunistycznych, odcinał się od DSZ⁴⁷.

Tymczasem bezpieka i wojsko kontynuowały tłumienie oporu podziemia. Wieczorem 29 czerwca grupa złożona z pracowników chełmskiego PUBP i 120 żołnierzy III batalionu 9 pp udała się do Żółkiewki (pow. krasnostawski) w celu przeprowadzenia akcji przeciwko podziemiu. Na miejscu nie zastano jednak funkcjonariuszy PUBP w Krasnymstawie, którzy również mieli wziąć udział w tej operacji. Przeprowadzono wywiad i zatrzymano łącznika oddziału „Kmicica”⁴⁸, który podczas doraźnego przesłuchania podał nazwiska członków placówki AK-DSZ w miejscowościach Żółkiewka i Rożki. Zatrzymano 13–14 osób, a dwóch żołnierzy podziemia zabito. Podczas rewizji zginął także jeden żołnierz z 9 pp, szer. Michał Zawadzki. Znalaziono cztery karabiny i czterysta sztuk amu-

⁴⁶ M. Łatyński, *Nie paść na kolana. Szkice o polskiej polityce lat powojennych*, Wrocław 2002, s. 332–334; R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK...*, s. 44–45.

⁴⁷ J. Kurtyka, *Na szlaku AK (NIE, DSZ, WiN)*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1990, z. 94, s. 28; M. Łatyński, *Nie paść na kolana...*, s. 352–354. W późniejszym okresie, mimo że Zrzeszenie „WiN” wydawało się naturalnym sojusznikiem Polskiego Stronnictwa Ludowego (np. w okresie wyborów parlamentarnych w styczniu 1947 r.), to ludowcy się od niego dystansowali. Z kolei do podziemia narodowego ludowcy mieli jednoznacznie negatywny stosunek (R. Turkowski, *Żołnierze Batalionów Chłopskich – członkowie Polskiego Stronnictwa Ludowego wobec podziemia niepodległościowego w Polsce (1945–1947/1948)* [w:] *Bataliony Chłopskie w ocenie współczesnej historiografii*, red. M. Pawlina-Meducka, Kielce 2001, s. 154–164).

⁴⁸ Prawdopodobnie chodzi o oddział Zdzisława Koznackiego vel Kicińskiego ps. „Adrian”, „Kmicic”, „Andrzej”. W okresie okupacji niemieckiej „Kmicic” był żołnierzem NSZ, wiosną 1945 r. wstąpił do oddziału chełmskiego obwodu AK-DSZ pod dowództwem Stanisława Sekuły ps. „Sokół”. Wkrótce wystąpił z niego i stworzył odrębny oddział NSZ (M. Piotrowski, *Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944–1947*, Lublin 2009, s. 202).

nacji, spalono też dom komendanta placówki AK-DSZ. Zatrzymanych odstawiono do siedziby PUBP w Krasnymstawie⁴⁹. W meldunku z-cy dowódcy 9 pp do spraw polityczno-wychowawczych odnotowano, że stosunek mieszkańców wsi do wojska był nieprzychylny. Podkreślono za to nastawienie żołnierzy pułku, którzy „często próbują rzucać się na aresztowanych bandytów” oraz cytowano ich głosy: „Wy nam nie ujdziecie – my nie podchorążówka chełmska, byśmy się przed wami rozbiegli”⁵⁰.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że siatka wywiadowcza DSZ informowała o poczynaniach „odrodzonego” WP na terenie Lubelszczyzny. W meldunku sporządzonym prawdopodobnie po 1 lipca 1945 r. pisano: „W pacyfikacjach w Lubelskim bierze udział 3 dyw. pod dowództwem gen. bryg. Zajkowskiego (generał ten bierze udział we wszystkich manifestacjach zjednoczeniowych). Następujące pułki są zaangażowane: 7., 8., 9. pp.”. Dalej informowano o poszczególnych akcjach przeprowadzanych przez wojsko: „W okolicy Sawina wzięto do niewoli pewnego księdza w stopniu ppłk., kapelana wojsk przed 1939 r. 28/29 [czerwca] o 7 wieczorem wyruszył oddział na pacyf[ikację] Żółkiewki”⁵¹.

W dniu 2 lipca funkcjonariusze chełmskiego PUBP oraz żołnierze II batalionu 9 pp przeprowadzili kolejną operację w Leśniczówce oraz w przyległej do niej miejscowości Poczekajka (również gm. Staw). Znalaziono magazyny broni oraz aresztowano trzech członków pokrowskiego podziemia, w tym dowódcę placówki w Poczekajce, Feliksa Kowalczyka ps. „Szerzeń”⁵².

Wieczorem tego samego dnia grupa operacyjna złożona ze 120 żołnierzy III batalionu 9 pp i funkcjonariuszy chełmskiego PUBP udała się do wsi Olchowiec (gm. Olchowiec). Po drodze zabrano ze sobą jedną

⁴⁹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 30 VI 1945, k. 49; *ibidem*, Meldunek za okres od 17.6. do 30.6.1945, k. 50; AIPN Lu, 045/4, Raport specjalny z przeprowadzonych operacji przez PUBP w Chełmie wraz z Wojsk. Pol., Chełm, 6 VII 1945, k. 15; AIPN Lu, 043/5, Raport specjalny do Ministra Bezpieczeństwa Publicznego ob. płk. Radkiewicza w Warszawie, 2 VII 1945, k. 23.

⁵⁰ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek, 30 VI 1945, k. 49. Podchorążówka to Oficerska Szkoła Artylerii nr 1 w Chełmie. Szerzej o jej dziejach zob. W. Sulimierski, *Oficerska Szkoła Artylerii nr 1 w Chełmie w latach 1944–1946* [w:] *Jednostki Wojskowe Ziemi Chełmskiej w latach 1918–2006*, cz. 1, Chełm 2006, s. 101–109.

⁵¹ Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Archiwum Delegatury Sił Zbrojnych, 2172, [Meldunek bez tytułu], 28–29 VI, 1 VII [1945], k. 20.

⁵² CAW WBH, Dowództwo 3 PDP, III-36-20, Sprawozdanie z działań 3 Pomorskiej DP dla likwidacji band w woj. lubelskim za okres 13 VI do 3 VII 1945, k. 1; AIPN Lu, 045/4, Raport specjalny z przeprowadzonych operacji przez PUBP w Chełmie wraz z Wojsk. Pol., Chełm, 6 VII 1945, k. 15. Feliks Kowalczyk ps. „Szerzeń” zmarł następnie w budynku chełmskiego PUBP (*Fragmentaryczna lista więźniów zamordowanych w siedzibie UB w Chełmie*, opr. J. Masłowski [w:] *Chełmska bezpieka i jej ofiary*, wstęp K. Mart, Chełm 2008, s. 26).

mieszkanek, która знаła członków podziemia z tej miejscowości. Wieś okrążono, po czym przystąpiono do rewizji. Według różnych danych aresztowano od sześciu do trzynastu żołnierzy podziemia. Dwóch ujętych z bronią w rękę – Eugeniusza Gajewskiego i Bronisława Kudybę – na miejscu rozstrzelano, a ich domy spalono⁵³.

Kolejną operację przeprowadzono 5 lipca na terenie gminy Wojsławice. Żołnierze II batalionu i funkcjonariusze chełmskiego PUBP udali się do Wojsławic i Majdanu Leśniowskiego, gdzie zatrzymano sześciu członków AK-DSZ. Przewieziono ich do siedziby PUBP w Chełmie i poddano śledztwu⁵⁴.

Następnego dnia III batalion wraz z pracownikami chełmskiej bezpieki udał się do wsi Toruń (gm. Pawłów), Wólka i Trawniki (pow. krasnostawski). Po przeprowadzeniu rewizji w domach zatrzymano trzynaście osób „notowanych za działalność antyrządową”. Jedna z nich po kilkugodzinym przesłuchaniu wskazała miejsce ukrycia broni. Z kryjówek wydobyto rkm-y, pistolety, amunicję, dwa aparaty telefoniczne, aparat fotograficzny i maszynę do pisania. We wsiach Wólka i Trawniki przeprowadzono więcej agitacyjne⁵⁵.

W nocy z 8 na 9 lipca na żądanie chełmskiego PUBP grupa żołnierzy 9 pp na sześciu samochodach wyjechała do wsi Poniatówka (gm. Wojsławice), gdzie miało się odbyć wesele jednego z żołnierzy podziemia. Po dotarciu na miejsce okrążono wieś. Wkrótce okazało się jednak, że informacje wywiadowcze bezpieki były błędne, bo wesela w tej miejscowości nawet nie planowano⁵⁶. W meldunkach pułku brak informacji o obwinianiu chełmskiego PUBP za to niepowodzenie, ale wiemy skądinąd, że ta materia w relacjach między bezpieką a wojskiem była niekiedy dużym problemem⁵⁷.

W międzyczasie dowództwo 3 Pomorskiej DP zmieniło nieco taktykę walki z podziemiem. Uznano, że dotychczasowy sposób postępowania nie

⁵³ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 2 i 3 lipca 1945, Chełm, 3 VII 1945, k. 55; AIPN Lu, 045/4, Raport specjalny z przeprowadzonych operacji przez PUBP w Chełmie wraz z Wojsk. Pol., Chełm, 6 VII 1945, k. 15. Rozstrzelanie bez sądu było rutyną, a w sprawozdaniach 3 Pomorskiej DP istniała specjalna rubryka „rozstrzelano publicznie” (A.G. Kister, *Wojsko wobec...*, s. 42).

⁵⁴ CAW WBH, Dowództwo 3 PDP, III-36-20, Sprawozdanie z działań 3 Pomorskiej DP dla likwidacji band w woj. lubelskim za okres 3 VII do 30 VII 1945, k. 25; AIPN Lu, 045/4, Raport specjalny z przeprowadzonych operacji przez PUBP w Chełmie wraz z Wojsk. Pol., Chełm, 6 VII 1945, k. 16.

⁵⁵ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 7 lipca 1945, 8 VII 1945, k. 57.

⁵⁶ *Ibidem*, Meldunek za dzień 9 lipca 1945, 10 VII 1945, k. 59; *ibidem*, Meldunek za czas od 1 do 9 lipca 1945, k. 60.

⁵⁷ J. Fedoruk, *Współdziałanie jednostek WP...*, s. 119–120.

sparaliżował struktur antykomunistycznej konspiracji. Zamiast przeczesywania terenu przez poszczególne bataliony danego pułku zdecydowano się na prowadzenie dużych operacji z udziałem innych jednostek dywizyjnych⁵⁸. Od 9 do 13 lipca II batalion 9 pp wraz z m.in. 7 i 8 pp oraz 5 pal brał udział w dużej akcji w lasach janowskich i w powiecie kraśnickim. Żołnierze 9 pp urządzili obławy w takich miejscowościach jak Dzierzkowice, Osinki, Wola Potocka czy Radwanówka. Podczas akcji zatrzymali ponad dwadzieścia osób związanych z podziemiem poakowskim i narodowym oraz zdobyli broń⁵⁹. Generalnie w trakcie tej operacji jednostki 3 PDP starły się z oddziałami partyzanckimi Stanisława Młynarskiego ps. „Orzeł”, Tadeusza Gajdy ps. „Tarzan” (poległo kilku partyzantów z jego oddziału) i Bolesława Świątka ps. „Jerzy”⁶⁰. Warto też wspomnieć, że wśród żołnierzy 9 pułku kontynuowano pracę propagandową. W pierwszej dekadzie lipca polityrucy przeprowadzili kolejną pogadankę o „zbrodniczej robocie band”⁶¹.

Tymczasem 11 lipca w 3 PDP przyjęto nowe wytyczne pracy polityczno-wychowawczej. Stwierdzono, że jej głównym celem jest zabezpieczenie akcji przeciwko „bandom dywersyjnym”. Zalecano prowadzenie stałej działalności propagandowej, którą zająć się miały specjalne grupy wyjeżdżające w rejony działania oddziałów podziemia niepodległościowego. Miało się to odbywać w formie rozpowszechniania ulotek (m.in. na temat uznania TRJN przez mocarstwa zachodnie) oraz gazetek, kolportowanych przez grupy agitacyjne i zrzuconych z samolotów. Za najważniejszy cel uznano skłonienie oddziałów partyzanckich do wyjścia z lasu i zaprzestania walki. Zalecano branie czynnego udziału w akcjach pacyfikacyjnych i urządzanie wieców nawołujących do składania broni⁶².

Zgodnie z wytycznymi przedstawiciele 9 pp bardzo szybko zaczęli szukać kontaktów z dowódcami oddziałów partyzanckich w sprawie ich

⁵⁸ AAN, AKK 3PDP, 2/2698/223, M. Wieliczko, *Udział 3 DP...*, k. 8. Ogólnie 3 Pomorska DP powołała 9 grup operacyjnych w liczbie ponad 1700 żołnierzy. 9 pp wystawił jedną GO w sile 295 żołnierzy na 15 samochodach. Nawiązano też kontakt z dowództwem 9 DP.

⁵⁹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za czas od 9 do 18 lipca 1945, Chełm, 19 VII 1945, k. 76; AIPN Lu, 043/5, Sprawozdanie za okres 1.1. do 20.8.1945 z przeprowadzonych operacji na terenie woj. lubelskiego, k. 6.

⁶⁰ M. Bechta, W.J. Muszyński, *Przeciwko Pax Sovietica...*, s. 358; L. Pietrzak, *Antykomunistyczne podziemie zbrojne na terenie Inspektoratu Puławy (1944–1956)*, Warszawa 2011, s. 376; I. Caban, E. Machocki, *Walka ze zbrojnym podziemiem*, „Kamena” 1974, nr 19(557), s. 4; S. Zabdyński, *Walki z podziemiem...*, s. 98.

⁶¹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za czas od 1 do 9 lipca 1945, 10 VII 1945, k. 60.

⁶² *Ibidem*, Wytyczne pracy pol.-wych. na okres 11.7 – 1.8.1945, 11 VII 1945, k. 91. Na terenie działania dywizji samoloty wykonały 104 loty i rozrzuciły 550 tysięcy ulotek wzywających do wyjścia z lasu (L. Grot, *Działania ludowego Wojska Polskiego...*, s. 19).

ewentualnego rozbrojenia. Sekretarz powiatowy PPR w Chełmie Jadwiga Kość i lektor pułku por. Stefan Kamerski⁶³ nawiązali kontakt z dowódcą oddziału AK-DSZ ppor. Konstantym Piotrowskim ps. „Zagłoba”. Obie strony zdecydowały się na podjęcie rozmów, które przeprowadzono 13 lipca w Cycowie (gm. Wiszniewice). Oprócz „Zagłoby” i jego zastępcy Mieczysława Szczerbatki ps. „Sęp” uczestniczył w nich także komendant rejonu V chełmskiego obwodu AK-DSZ por. Edward Zienkowski ps. „Waligóra”⁶⁴. Rozmowy trwały 12 godzin, a w tym czasie kilkakrotnie dochodziło do ostrych starć słownych⁶⁵. Ostatecznie udało się wypracować porozumienie, w którego wyniku oddział – wg różnych szacunków liczący od 62 do 75 żołnierzy – złożył następnego dnia 45 karabinów, 8 automatów ppsz, 1 ckm, 1 rkm, 10 granatów i 4 tysiące sztuk amunicji. Następnie żołnierze oddziału wraz z dowódcami udali się do sztabu jednostki w Chełmie i do tamtejszego PUBP w celu odebrania odpowiednich zaświadczeń⁶⁶. Partyzanci przez dwa dni przebywali w koszarach 9 pp i wraz z wojskiem uczestniczyli w mszy świętej. Następnie – wg pisma Jadwigi Kość – mieli zgłosić swój akces do współpracy z PUBP w celu „walki z grupami NSZ i bandytyzmem i złodziejami”, a także nawiązać kontakt z pozostałymi poakowskimi oddziałami operującymi w okolicy⁶⁷.

⁶³ Stefan Kamerski s. Jana (ur. 25 IX 1912 r. we Lwowie), po wybuchu II wojny światowej znalazł się na terytorium ZSRS. Od maja do listopada 1943 r. członek sowieckiego oddziału partyzanckiego w rejonie m. Dymier na Ukrainie. W oddziale zajmował się pracą propagandową, agitacyjną. Następnie wykładowca 3 zpp oraz lektor 9 pp. Od września 1946 r. zastępca szefa Wydziału Polityczno-Wychowawczego 3 PDP. W IWP dosłużył się stopnia majora. Odznaczony m.in. Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy oraz Krzyżem *Grunwaldu* III klasy. Po wojnie członek PZPR, pracował na stanowiskach kierowniczych m.in. w Zjednoczeniu Budownictwa „Warszawa” i Warszawskiej Centrali Materiałów Budowlanych. W 1968 r. wyjechał na stałe do Izraela (AIPN, Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych, 0423/9484, Materiały dot. Stefana Kamerskiego, *passim*; AIPN, 1368/617, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Akta osobowe cudzoziemca Stefana Kamerskiego, *passim*).

⁶⁴ AIPN Lu, 012/816, t. 2, Akta śledcze Edwarda Zienkowskiego, Charakterystyka, Chełm, 18 IX 1948, k. 49; AIPN Lu, 0279/8, Kwestionariusze osobowe członków nielegalnych organizacji AK-WiN pow. Chełm, Kwestionariusz osobowy Edwarda Zienkowskiego, k. 1; H. Kucharuk, *Walka o utrwalenie władzy ludowej w powiecie chełmskim (1944–1947)* [w:] *Z lat wojny, okupacji i odbudowy*, t. 7, red. M. Anusiewicz, L. Grot, Warszawa 1977, s. 115–116.

⁶⁵ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 13.7.1945, Chełm, 14 VII 1945, k. 68.

⁶⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Chełmie (dalej KP PPR Chełm), 35/1236/9, Pismo Pow. Kom. PPR w Chełmie do Woj. Kom. PPR w Lublinie, 16 VII 1945 r., k. 2; AIPN Lu, 045/3, Sprawozdanie dekadowe II-jej sekcji PUBP w Chełmie za okres 7 VII do 17 VII 1945, Chełm, 17 VII 1945, k. 153; *Bandy składają broń*, „Sztandar Ludu”, 18 VII 1945 (nr 113), s. 3.

⁶⁷ APL, KP PPR Chełm, 35/1236/9, Pismo Pow. Kom. PPR w Chełmie do Woj. Kom. PPR w Lublinie, 16 VII 1945 r., k. 2.

Od 24 lipca żołnierze pułku brali udział w pracach żniwnych. Według stosownej instrukcji ich pomoc w pierwszej kolejności była skierowana do rodzin czynnych i poległych żołnierzy, inwalidów, wdów i sierot. Do pomagającego przy żniwach wojska miały dołączyć cywilne grupy agitacyjne, których zadaniem była „szeroka praca uświadamiająca” wśród mieszkańców wsi⁶⁸.

Ostatniego dnia lipca o godzinie 11.00 we wsi Kamień (gm. Wojsławice) nieznaną grupą zaatakowała jadących na rowerach żołnierzy IWP. Jeden z nich został zabity, a drugi ciężko ranny. Na miejsce zdarzenia przyjechała grupa operacyjno-śledcza złożona z trzydziestu żołnierzy z 9 pp i siedmiu funkcjonariuszy z chełmskiego PUBP. Śledztwo na miejscu prowadził kpr. Stanisław Kruk z PUBP. Zatrzymano cztery podejrzane osoby, w tym jedną z rowerem i karabinem. Wówczas żołnierze 9 pp zabrali funkcjonariuszom rzeczony rower i karabin, tłumacząc, że taki dostali rozkaz. Z raportu PUBP wyłania się obraz, że 9 pp przedkłada zdobywanie „wojennych trofeów” nad prowadzenie rzetelnego śledztwa. Podkreślono, że dalsza współpraca z tą jednostką wojskową jest niemożliwa⁶⁹. Jak widać, nieoczekiwanie doszło do pierwszych poważnych (odnotowanych na piśmie) zadrażnień między funkcjonariuszami PUBP w Chełmie i żołnierzami 9 pp. Dalszy etap tego swoistego konfliktu miał miejsce w połowie sierpnia, o czym w dalszej części tekstu.

Tymczasem wkład „odrodzonego” WP w utrwalenie władzy komunistów wysoko ocenił wojewoda lubelski Wacław Różga, który na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej 31 lipca 1945 r. powiedział:

Lubelszczyzna była traktowana jako baza reakcji. [...] Nie można było śmiało nawoływać do odbudowy. Reakcja sterroryzowała pewną część społeczeństwa. [...] Wynikiem działań dywizji Pomorskiej im. Traugutta na miejscu swego postoju jest rozgromienie bandytyzmu na naszych ziemiach. Grupy terrorystyczne, ukrywające się po lasach, są rozbite, bądź składają broń. Wojsko pokazało pewnej części społeczeństwa, że jest wojskiem polskim⁷⁰.

Do końca lipca poszczególne jednostki tej dywizji wzięły udział aż w 102 akcjach przeciwko podziemiu na Lubelszczyźnie⁷¹.

⁶⁸ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Instrukcja, 24 VII 1945, k. 86.

⁶⁹ AIPN Lu, 045/4, Raport kierownika PUBP w Chełmie do kierownika WUBP w Lublinie, Chełm, 31 VII 1945, k. 23.

⁷⁰ Cyt. za: *Przedstawiciele Ziemi Lubelskiej radzą*, „Gazeta Lubelska”, 2 VIII 1945 (nr 160), s. 3.

⁷¹ J. Tomaszewski, *Sowietyzacja Wojska Polskiego...*, s. 207.

W tym miejscu trzeba wspomnieć, że dekretem z 2 sierpnia 1945 r. komunistyczne władze ogłosiły pierwszą amnestię. Dekret ten wszedł w życie 21 sierpnia, a okres ujawniania żołnierzy podziemia trwał – po przedłużeniu – do 15 października. Tymczasem 6 sierpnia 1945 r. płk Jan Rzepecki, przeświadczony o wyczerpaniu się formuły konspiracji wojskowej, rozwiązał DSZ. Co ważne, swoim żołnierzom ani nie pomagał, ani nie przeszkadzał w ujawnianiu się. Innymi słowy, decyzję o wyjściu z konspiracji pozostawiał każdemu z nich do rozważenia we własnym sumieniu. W myśl tych zaleceń komendant okręgu AK-DSZ Lublin ppłk Wilhelm Szczepankiewicz ps. „Drugak” wystosował do komendantów inspektoratów i obwodów rozkaz o dalszym zakonspirowaniu organizacji, a ujawniać się mogli tylko ludzie zdekonspirowani i jedyni żywicieli rodzin. Trzeba też zaznaczyć, że wielu członków konspiracji uważało tę amnestię za upokarzającą, gdyż mogła ona objąć oficerów, ale tylko wtedy, gdy ujawnili oni swoich podwładnych⁷². Komendant chełmskiego obwodu AK-DSZ ppor. czasu wojny Edward Woll ps. „Gruby” postąpił wedle zaleceń i generalnie zakazał wychodzić z konspiracji. Pozwolił na to tylko tym, którzy mieli na utrzymaniu rodziny lub byli spaleni. Zezwolił im też wyjechać na Ziemię Zachodnie⁷³. Z kolei NSZ jednoznacznie negatywnie oceniały tę amnestię i poza pojedynczymi przypadkami nie wyszły wtedy z konspiracji.

Tymczasem 8 sierpnia III batalion 9 pp został wysłany na teren powiatu włodawskiego, by pomóc tamtejszemu PUBP w likwidacji podziemia. Była to kolejna duża akcja (tym razem na terenie północnych powiatów Lubelszczyzny) wykonana siłami 3 PDP, gdyż uczestniczyły w niej również 7 pp i 5 pal. Żołnierzy III batalionu 9 pp skierowano na północ od Włodawy w celu przeprowadzania akcji oczyszczającej od wsi Mosty w kierunku Bugu. Grupę podzielono na trzy oddziały, które operowały w kierunku północno-wschodnim do miejscowości Hanna, Kuzawka i Sławatycze. Działania te nie przyniosły efektów. Za to 9 sierpnia we wsi Mosty zorganizowano wiec agitacyjny, na którym przemawiał m.in. por. Kamerski. Z kolei we wsi Grabówka patrol batalionu zatrzymał furmankę, z której padły strzały, zabijając plut. Franciszka Bożanowskiego i plut. Izzydora Gąsiorowskiego. Poszukiwania sprawców nie dały rezultatów⁷⁴. W związku z tym nie wiadomo, czy strzelającymi byli żołnierze

⁷² J. Dudek, *Amnestia jako środek walki aparatu bezpieczeństwa z podziemiem niepodległościowym na przykładzie Lubelszczyzny* [w:] *Komunistyczne amnestie...*, s. 212; J. Kurtyka, *Na szlaku AK (NIE, DSZ, WiN)...*, s. 28–29.

⁷³ D. Panasiuk, *Rejon II...*, s. 33–34.

⁷⁴ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 8 i 9 sierpnia 1945, 10 VIII 1945, k. 134; A.G. Kister, *Wojsko wobec...*, s. 42; I. Caban, E. Machocki, *Za władzę...*, s. 458, 462. Według Cabana i Machockiego sprawcami mogli być członkowie UPa.

organizacji niepodległościowych, czy pospolici przestępcy. Śmierć podoficerów wywołała oburzenie wśród żołnierzy pułku. Mieli oni wypowiedzieć się przeciwko „terrorowi bandyckiemu” i wyrażać potrzebę likwidacji podziemia⁷⁵. Następnego dnia, 10 sierpnia, wrócono do Grabówki, gdzie przeprowadzono obławę i rewizję w domach. Działania te okazały się nieskuteczne. Żołnierze pułku w drodze powrotnej z Włodawy do Chełma dokonali jeszcze przeczesania terenu, nie napotykając jednak żadnego oddziału podziemia⁷⁶. Tego samego dnia we wsi Żmudź (pow. chełmski) inna grupa żołnierzy pułku zatrzymała furmankę, którą jechało trzech mężczyzn. Dwaj z nich od razu uciekli, natomiast trzeci podczas przesłuchania przyznał się do przynależności do NSZ. Zatrzymanego przewieziono do pułkowego aresztu, gdzie wszczęto śledztwo⁷⁷.

W połowie sierpnia 1945 r. funkcjonariusze PUBP w Chełmie nawiązali kontakt z dowódcą oddziału partyzanckiego z chełmskiego obwodu AK-DSZ Stanisławem Sekułą ps. „Sokół” i żołnierzem jego oddziału – Antonim Halamą ps. „Lis”, „Antos” – i podjęli z nimi rozmowy w sprawie zdania broni. W celu realizacji zadania udali się na teren gminy Wojsławice, lecz tam napotkali przeszkody ze strony przedstawicieli 9 pp, którego żołnierze pracowali wówczas przy pracy żniwnej. Według raportu kierownika chełmskiego PUBP chor. Feliksa Olko przedstawiciele 9 pp zaczęli prowadzić agitację przeciwko Armii Czerwonej i resortowi bezpieczeństwa. Zwrócenie się do władz pułku o zaprzestanie tych praktyk nie przyniosło żadnego skutku. Tymczasem 19 sierpnia w Wojsławicach odbywały się dożynki, a żołnierze 9 pp z ppor. Majewskim na czele urządzili wspólną zabawę z żołnierzami podziemia, nie stroniąc przy tym od alkoholu. Tego samego dnia funkcjonariusze PUBP mieli zamiar przeprowadzić ostateczne rozmowy z „Sokołem” i Antonim Halamą w sprawie zdania broni. Do Wojsławic przybyli: kierownik chełmskiego PUBP Feliks Olko, mjr NKWD Sołdatenko (doradca przy PUBP), jeden nieznaną funkcjonariusz PUBP oraz starosta chełmski Stefan Flis. Zaraz po ich pojawieniu się w Wojsławicach por. Stefan Kamerski i ppor. Majewski z 9 pp mieli „nastrajać” żołnierzy podziemia przeciwko UBP. W konsekwencji tych działań żołnierze poakowskiego podziemia wstrzymali się z decyzją zdania broni. Porucznik Kamerski miał też oświadczyć kierownikowi PUBP, że dostał zadanie od dowódcy dywizji gen. Stanisława Zajkowskiego, by grupy podziemia zdawały broń wyłącznie przed wojskiem. Wobec tego Olko

⁷⁵ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek dekadowy za czas od 8 do 18.08.1945, k. 152.

⁷⁶ CAW WBH, Dowództwo 3 PDP, III-36-20, Sprawozdanie z operacji 3. Pom. Dywizji Piechoty przeciw bandom dywersyjnym w dniach 8–11 VIII 1945, k. 36–37.

⁷⁷ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 8 i 9 sierpnia 1945, 10 VIII 1945, k. 134.

zaapelował do swoich przełożonych, by 9 pułk współpracował z UBP lub usunął się z terenu⁷⁸. To samo zdarzenie zupełnie inaczej zostało przedstawione przez zastępcę dowódcy 9 pp do spraw polityczno-wychowawczych, kpt. Michała Krajewskiego. Według jego meldunku w momencie, gdy por. Kamerski i ppor. Majewski rozpoczęli z żołnierzami podziemia rozmowy w sprawie warunków zdania broni, operująca w pobliżu grupa żołnierzy Armii Czerwonej rozpoczęła obławę. Partyzanci, czując się zdradzeni, chcieli zastrzelić por. Kamerskiego, po czym się rozbiegli⁷⁹. Z perspektywy dnia dzisiejszego trudno stwierdzić, jaki był rzeczywisty przebieg tego zdarzenia. Jak widać, wersje wojska i UBP są zupełnie różne, a szczegółowej relacji ze strony partyzantów nie odnaleziono. Jedynie Stanisław Sekuła ps. „Sokół”, zeznając kilka lat później przed WUBP w Lublinie, podał lakoniczną informację, że latem 1945 r. rzeczywiście podjął próbę ujawnienia i zdania broni⁸⁰. To zdarzenie jest kolejnym dowodem na pogłębiający się kryzys w stosunkach pomiędzy chełmskim PUBP a 9 pp. Sytuacja ta nie była wyjątkiem w relacjach wojsko–bezpieka, gdyż podobne zdarzały się w całym kraju. Nie sposób nie zgodzić się z Januszem Tomaszewskim, który stwierdził, że wpływ na taki stan rzeczy miała oczywiście niezdrowa rywalizacja, a być może niekiedy jawna niechęć⁸¹.

W ostatniej dekadzie sierpnia działania pułku wobec podziemia niepodległościowego osłabły. Jak wspomniano, obowiązywała już wtedy amnestia, więc władze wojskowe zapewne starały się nie prowokować starć. Ze sprawozdania 3 PDP za okres od połowy czerwca do 20 sierpnia 1945 r. wynika, że operacjami objęto ponad 300 miejscowości na obszarze całej Lubelszczyzny, a uczestniczyło w nich ponad 13 500 żołnierzy dywizji. W tym czasie na terenie województwa lubelskiego aresztowano 390 partyzantów i 189 osób podejrzanych o współpracę z podziemiem, zabito w walce 29 osób, a 10 rozstrzelano publicznie. Straty własne określono na pięciu zabitych (w tym trzech z 9 pp) i dziewięciu rannych. Przeprowadzono ponad dwieście wieców z ludnością cywilną⁸². W stosunku do kosztów

⁷⁸ AIPN Lu, 045/4, Raport kierownika PUBP w Chełmie do kierownika WUBP w Lublinie ppłk. Grzybowskiemu, Chełm, 19 VIII 1945, k. 29.

⁷⁹ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek za dzień 19 sierpnia 1945, k. 151.

⁸⁰ AIPN Lu, Wojskowy Sąd Rejonowy w Lublinie, 26/343, t. 1, Akta sądowe Stanisława Sokoła, Protokół przesłuchania Stanisława Sokoła, Lublin, 20 XI 1950, k. 60. Stanisław Sekuła ps. „Sokół” i Antoni Halama ps. „Lis”, „Antoś” pod koniec sierpnia 1945 r. opuścili Lubelszczyznę. Wkrótce potem przenieśli się w Radomskie i tam kontynuowali działalność konspiracyjną.

⁸¹ J. Tomaszewski, *Sowietyzacja Wojska Polskiego...*, s. 211.

⁸² CAW WBH, Dowództwo 3 PDP, III-36-20, Sprawozdanie z działań grup operacyjnych 3 Pomorskiej Dywizji Piechoty przeciw bandom dywersyjnym w okresie 13.06 do 20.8.1945, k. 44–45.

użycia wojska na tak ogromną skalę efekty działań były niewspółmierne. Bardziej uderzały one w struktury terenowe niż w małe oddziały partyzanckie, które dzięki swej mobilności nierzadko uchodziły obławom. Poza tym podziemie zazwyczaj nie było stroną ofensywną, więc jeśli przewaga wojska była miażdżąca, partyzanci unikali walki. *Summa summarum* niepodległościowego podziemia nie udało się rozbić, choć w pewnym stopniu działania propagandowe wojska powodowały, że ludność cywilna w obawie przed represjami ze strony władzy odwracała się od konspiratorów i rzadziej udzielała im pomocy. Okręg AK Lublin – w lipcu 1944 r. liczący 60 tys. żołnierzy – pomimo wszystkich okoliczności (m.in. zaniechania działalności konspiracyjnej, wcielania członków podziemia do „ludowego” WP, amnestii i działań komunistycznego aparatu represji) we wrześniu 1945 r. nadal dysponował znaczną siłą i w chwili przechodzenia do Zrzeszenia „WiN” liczył 25–30 tys. członków⁸³. Gorzej potoczyły się losy podziemia narodowego. Po klęsce zgrupowania PAS NSZ „Szarego” pod Hutą (pow. chełmski) w dniu 10 czerwca 1945 r. doszło do reorganizacji struktur konspiracji narodowej na Lubelszczyźnie, ale nie odzyskała ona już dawnej siły⁸⁴.

Tymczasem 28 sierpnia 1945 r. 3 PDP dostała zadanie udzielenia pomocy władzom cywilnym w realizacji układu o przesiedleniu ludności ukraińskiej z Polski do USRS, zawartego pomiędzy PKWN a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Sowiecką⁸⁵. Jednocześnie uczulano żołnierzy

⁸³ S. Poleszak, *Okręg Lubelski AK-DSZ [w:] Wyklęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2017, s. 121–125. O przejściu z konspiracji wojskowej, jaką była DSZ, do działalności cywilnej, politycznej i powstania Zrzeszenia „WiN” zob. A. Chmielarz, *Powstanie i działalność I Zarządu Głównego Zrzeszenia WiN*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 9(178), s. 14–23. Oprócz Zrzeszenia „WiN” działalność prowadziły opozycyjne wobec władzy komunistycznej legalne partie polityczne: Polskie Stronnictwo Ludowe (pod tą nazwą od sierpnia 1945 r.) oraz Stronnictwo Pracy (*de facto* przejęte przez komunistów w lipcu 1946 r.). Szerzej zob. M. Łatyński, *Nie paść na kolana...*, s. 383–424, 453–472; J. Wrona, *Antytotallitarna opozycja na Lubelszczyźnie...*, s. 36–37.

⁸⁴ M. Bechta, W.J. Muszyński, *Przeciwko Pax Sovietica...*, s. 349–360.

⁸⁵ 9 IX 1944 r. PKWN zawarł z rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej układ dotyczący ewakuacji obywateli polskich z USRS i ludności ukraińskiej z Polski. Początkowo podkreślano dobrowolność przesiedleń Ukraińców. Gdy od września 1945 r. zaangażowano na szerszą skalę jednostki IWP, przesiedlenia nabrały charakteru przymusowości (J. Wysocki, *Ukraińcy [w:] Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017, s. 129–135). Echo tej decyzji można zauważyć także w meldunkach siatek wywiadowczych Zrzeszenia „WiN”. W meldunku z 15 IX 1945 r. informowano: „Cały garnizon chełmski WP wyjeżdża na pacyfikację do Rzeszowa” (AIPN, Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie, 944/119, t. 1, Akta Jana Rzepeckiego i in., [Meldunek] z 15 IX 1945, k. 144).

dywizji, że na terenie jej działania znajdują się liczne siły Ukraińskiej Powstańczej Armii⁸⁶. Początek działań zaplanowano na 6 września 1945 r.⁸⁷

W związku z powyższym 9 pp (z wyjątkiem oddziałów gospodarczych) opuścił Chełm i został skierowany na Podkarpacie. Jego sztab stacjonował we wsi Łukawiec w powiecie lubaczowskim⁸⁸. Ponadto na styku Lubelszczyzny i Podkarpacia poszczególne bataliony pułku zabezpieczały działalność podkomisji zajmującej się ustaleniem ostatecznego przebiegu wschodniej granicy państwowej. W mieście Krystynopol jej prace zabezpieczały dwa bataliony 9 pp oraz batalion saperów, a we wsi Zabuze – jeden batalion 9 pp⁸⁹. W połowie czerwca 1946 r. dywizję wycofano z akcji przesiedleńczej i zmieniono dyslokację poszczególnych pułków. Sztab 9 pp oraz I batalion wróciły do Chełma, II batalion przeniósł się do Terespoła i Krasnegostawu, a III batalion – do Krystynopola⁹⁰. W okresie referendalnym pułk zabezpieczał pod względem wojskowym rejon Chełma i Krasnegostawu⁹¹. Następnie, w okresie przedwyborczym i w czasie sfałszowanych wyborów parlamentarnych w styczniu 1947 r., 9 pp wchodził w skład grupy ochronno-propagandowej, zabezpieczającej okręg wyborczy Zamość⁹². Podczas akcji „Wisła” pułk wraz z całą 3 PDP był wykorzystywany operacyjnie do walki z ukraińskim podziemiem⁹³. W 1948 r. stacjonował w Hrubieszowie, a następnie został podporządkowany dowódcy 14 DP i przeniesiony do Piły⁹⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ponad dwuipółmiesięczny pobyt 9 pp w Chełmie w 1945 r. nie był chlubną kartą w dziejach obecności „odrodzonego” WP w ziemi chełmskiej. Już wkrótce po powrocie z frontu

⁸⁶ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, [Rozkaz] Do Zastępców dowódców pułków, zastępcy [dowódcy] 2 Baonu motocyklowego oraz Samodz. Baonu Szkolnego do spraw polskich, k. 181–182.

⁸⁷ K. Kaczmarek, *Ósmy Bydgoski...*, s. 324.

⁸⁸ CAW WBH, 9 PP, III-39-63, Meldunek dekadowy za czas od 8 do 18.09.1945, Łukawiec, 18.09.1945, b.p.; B. Kowal, K.D. Majus, *Łukawiec. Dzieje galicyjskiej wsi*, Przemysł 2016, s. 95.

⁸⁹ A. Wawryniuk, *Kształtowanie się granicy wschodniej Polski na przykładzie Chełmszczyzny w latach 1944–1948*, „Rocznik Chełmski” 2012, t. 16, s. 271. Krystynopol i Zabuze do 15 II 1951 r. należały do woj. lubelskiego. Na mocy umowy międzypaństwowej zostały przekazane ZSRS i włączone do USRS.

⁹⁰ K. Kaczmarek, *Ósmy Bydgoski...*, s. 350; M. Dziuda, J. Pokrzywa, *Siódmy Kołobrzesci*, Warszawa 1976, s. 427.

⁹¹ A. Borzęcki, *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. na terenie powiatu krasnostawskiego*, „Rocznik Chełmski” 2018, t. 22, s. 150.

⁹² I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945–1948*, Warszawa 1960, s. 68.

⁹³ T. Skrzyński, *Udział 3 Dywizji Piechoty w ostatnim etapie akcji „Wisła”. Walka z ukraińskim podziemiem*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2000, nr 23, s. 151–152.

⁹⁴ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne, uzbrojenie*, Toruń–Łysomice 2005, s. 428–429.

pułk ochoczo wziął udział w zwalczaniu polskiego podziemia niepodległościowego, a tym samym przyczynił się do łamania ducha oporu w społeczeństwie i umocnienia władzy komunistów. Co więcej, w początkowej fazie walki żołnierze tej jednostki (z wyjątkiem pierwszej akcji z 16 czerwca) zgodnie współpracowali z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa i wykazywali się dużą gorliwością (uczestniczyli w obławach, aresztowaniach i rozstrzelaniach), choć efekty wspólnych działań nie były w pełni zadowalające. Oczywiście, ogromny wpływ na postępowanie szeregowych żołnierzy miała nieustanna praca propagandowa oficerów polityczno-wychowawczych, którzy przedstawiali niepodległościowców jako zwykłych bandytów. Niemniej warto poszukać tu porównania z inną jednostką wojskową z Chełma, a mianowicie ze wspomnianą już Oficerską Szkołą Artylerii nr 1, która także uczestniczyła w akcjach wymierzonych przeciwko oddziałom partyzanckim. Podchorążowie wobec podziemia zachowywali się zazwyczaj obojętnie⁹⁵. Nie towarzyszyła im nadgorliwość (np. bicie aresztowanych), którą wykazywali się żołnierze linowego 9 pp. Istotny czynnik stanowiło też oddziaływanie podziemia na szkołę, gdyż wielu jej słuchaczy było jednocześnie członkami konspiracji. Z kolei wpływ konspiratorów na jednostkę frontową był siłą rzeczy minimalny. Sytuacja zmieniła się w połowie lipca, kiedy pułk dostał zadanie skłonienia oddziałów partyzanckich do wyjścia z lasu i złożenia broni. Wówczas pułkowi politycy szukali kontaktu z oddziałami podziemia i w miarę przyjazny sposób próbowali prowadzić rozmowy. Wpływ na zmianę zachowania wobec partyzantów miał konflikt dowództwa pułku z chełmskim PUBP. Przedstawiciele pułku w kontaktach z podziemiem starali się robić lepsze wrażenie niż funkcjonariusze resortu, a inaczej mówiąc – odgrywali rolę „dobrego policjanta”. Decydujące znaczenie miały jednak sprawy natury ambicjonalnej, gdyż zarówno wojsko, jak i UBP chciały przypisać sukces wyłącznie sobie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych (AAN).
- Archiwum IPN w Warszawie (AIPN).
- Archiwum Państwowe w Lublinie (APL).
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW).

⁹⁵ D. Panasiuk, *Rejon II...*, s. 24; H. Łukaszewski, *Pamiętnik podchorążego [w:] Niezwykła bateria. Wspomnienia podchorążych 1 baterii 1 Oficerskiej Szkoły Artylerii w Chełmie*, opr. W. Roman, Pruszków 2005, s. 95.

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie-
-Rembertowie (CAW WBH).
Oddziałowe Archiwum IPN w Lublinie (AIPN Lu).

Źródła publikowane

Miotła Stalina. Polska Północno-Wschodnia i jej pogranicze w czasie oblawy augustowskiej w 1945 roku, red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, tłum. K. Byzdra, D. Moskwa, Warszawa 2019.

Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór materiałów źródłowych, oprac. L. Ponaahajba i in., Warszawa 1958.

Wspomnienia

Łukaszewski H., *Pamiętnik podchorążego [w:] Niezwykła bateria. Wspomnienia podchorążych 1 baterii 1 Oficerskiej Szkoły Artylerii w Chełmie*, opr. W. Roman, Pruszków 2005.

Sroga A., *Na drodze stał Kołobrzeg*, Warszawa 1980.

Opracowania

Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956, red. R. Wnuk i in., Warszawa–Lublin 2007.

Balbus T., *Komunistyczny aparat represji a polskie podziemie niepodległościowe [w:] Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2008.

Bechta M., Muszyński W.J., *Przeciwko Pax Sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, Warszawa 2017.

Blum I., *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945–1948*, Warszawa 1960.

Borzęcki A., *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. na terenie powiatu krasnostawskiego*, „Rocznik Chełmski” 2018, t. 22.

Caban I., Machocki E., *Walka ze zbrojnym podziemiem*, „Kamena” 1974, nr 19 (557).

Caban I., Machocki E., *Za władzę ludu*, Lublin 1975.

Chmielarz A., *Powstanie i działalność I Zarządu Głównego Zrzeszenia WiN*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 9(178).

Dudek J., *Amnestia jako środek walki aparatu bezpieczeństwa z podziemiem niepodległościowym na przykładzie Lubelszczyzny [w:] Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 – drogi do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W.J. Muszyński, Warszawa 2012.

Dziuda M., Pokrzywa J., *Siódmy Kołobrzegi*, Warszawa 1976.

- Fabijański H., *Stan archiwaliów dotyczących walki ludowego Wojska Polskiego z podziemiem zbrojnym w latach 1944–1948*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1970, nr 2.
- Fedoruk J., *Współdziałanie jednostek WP z organami bezpieczeństwa publicznego i MO w latach 1945–1946*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1984, nr 3(109).
- Fragmentaryczna lista więźniów zamordowanych w siedzibie UB w Chełmie*, oprac. J. Masłowski [w:] *Chełmska bezpieka i jej ofiary*, wstęp K. Mart, Chełm 2008.
- Gałań A., *Ruchy migracyjne po II wojnie światowej w powiecie chełmskim w latach 1944–1947*, „Rocznik Chełmski” 1999, t. 5.
- Golik D., *Nie jesteśmy żadną bandą*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 3(172).
- Grot L., *Działania ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu w latach 1944–1947* [w:] *W walce ze zbrojnym podziemiem 1945–1947*, red. M. Turlejska, Warszawa 1972.
- Jaworski M., *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984.
- Kaczmarek K., *Ósmy Bydgoski*, Warszawa 1962.
- Kajetanowicz J., *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne, uzbrojenie*, Toruń–Łysomice 2005.
- Kister A.G., *Studium zniewalania. Walka aparatu bezpieczeństwa z polskim zbrojnym podziemiem niepodległościowym na Lubelszczyźnie (1944–1947)*, Kraków 2005.
- Kister A.G., *Wojsko wobec polskiego niepodległościowego podziemia zbrojnego 1944–1949*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20.
- Komornicki S., *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego – formowanie, działania bojowe: organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965.
- Kopciowski A., *Zajścia antyżydowskie na Lubelszczyźnie w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2007, nr 3.
- Kowal B., Majus K.D., *Łukawiec. Dzieje galicyjskiej wsi*, Przemyśl 2016.
- Kucharuk H., *Walka o utrwalenie władzy ludowej w powiecie chełmskim (1944–1947)* [w:] *Z lat wojny, okupacji i odbudowy*, t. 7, red. M. Anusiewicz, L. Grot, Warszawa 1977.
- Kurtyka J., *Na szlaku AK (NIE, DSZ, WiN)*, „Zeszyty Historyczne” [Paryż] 1990, z. 94.
- Łabuszewski T., *Amnestia 1945 r. i deklaracja Jana Mazurkiewicza „Radosława”* [w:] *Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 – drogi do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W.J. Muszyński, Warszawa 2012.
- Łabuszewski T., *Formy działania podziemia niepodległościowego (na przykładzie nurtu poakowskiego)* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2008.

- Łatyński M., *Nie paść na kolana. Szkice o polskiej polityce lat powojennych*, Wrocław 2002.
- Motyka G., Wnuk R., *Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*, Warszawa 1997.
- Pałka J., *Ludowe Wojsko Polskie w walce ze zbrojnym polskim podziemiem niepodległościowym (lata 1946 i 1947)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 1(21).
- Panasiuk D., *Praca w konspiracji i tragiczna śmierć Zygmunta Urbańskiego „Iskry”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 44.
- Panasiuk D., *Rejon II chełmskiego obwodu AK-DSZ-WiN w latach 1944–1947. Struktura organizacyjna i działalność*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2017, nr 46.
- Pietrzak L., *Antykomunistyczne podziemie zbrojne na terenie Inspektoratu Puławy (1944–1956)*, Warszawa 2011.
- Piotrowski M., *Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944–1947*, Lublin 2009.
- Poksiński J., *Siły zbrojne wobec ugrupowań niepodległościowych w Polsce w latach 1944–1956* [w:] *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*, red. A. Ajnenkiel, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.
- Poleszak S., *Okręg Lubelski AK-DSZ* [w:] *Wyklęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2017.
- Skrzyński T., *Udział 3 Dywizji Piechoty w ostatnim etapie akcji „Wisła”. Walka z ukraińskim podziemiem*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2000, nr 23.
- Sulimierski W., *Oficerska Szkoła Artylerii nr 1 w Chełmie w latach 1944–1946* [w:] *Jednostki Wojskowe Ziemi Chełmskiej w latach 1918–2006*, cz. 1, Chełm 2006.
- Sychowicz K., *Kościół katolicki w województwie białostockim wobec podziemia antykomunistycznego w latach 1945–1953*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 2(8).
- Szota W., *Działania jednostek Ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemi* [w:] *1944–1947. W walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce*, przyg. W. Góra, R. Halaba, Warszawa 1967.
- Tomaszewski J., *Sowietyzacja Wojska Polskiego w latach 1943–1956*, Wrocław 2012.
- Turkowski R., *Żołnierze Batalionów Chłopskich – członkowie Polskiego Stronnictwa Ludowego wobec podziemia niepodległościowego w Polsce (1945–1947/1948)* [w:] *Bataliony Chłopskie w ocenie współczesnej historiografii*, red. M. Pawlina-Meducka, Kielce 2001.
- Wawryniuk A., *Kształtowanie się granicy wschodniej Polski na przykładzie Chełmszczyzny w latach 1944–1948*, „Rocznik Chełmski” 2012, t. 16.
- Wnuk R., *Lubelski Okręg AK, DSZ i WiN 1944–1947*, Warszawa 2000.
- Wołoszyn J., *Postawy mieszkańców województwa lubelskiego wobec rzeczywistości społeczno-politycznej lat 1944/1945–1956*, „Res Historica” 2017, nr 43.

Udział 9 Pułku Piechoty w zwalczaniu polskiego podziemia niepodległościowego

- Wrona J., *Antytotalitarna opozycja na Lubelszczyźnie – utopia czy polityczny realizm* [w:] *Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939–1956*, red. S. Poleszak, A. Puławski, Warszawa 2003.
- Wysocki J., *Ukraińcy* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017.
- Zabdyński S., *Walki z podziemiem zbrojnym na Lubelszczyźnie 1944–1948*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1981, nr 4(98).
- Zajączkowski M., *Spór o Wierzchowiny. Działalność oddziałów Akcji Specjalnej (Pogotowia Akcji Specjalnej) NSZ w powiatach Chełm, Hrubieszów, Krasnystaw i Lubartów na tle konfliktu polsko-ukraińskiego (sierpień 1944 r. – czerwiec 1945 r.)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 1(9).
- Zaremba M., *Wielka Trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012.
- Zblewski Z., *Założenia programowe polskiego podziemia niepodległościowego w pierwszych latach powojennych* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2008.

Encyklopedie

- 3 Pomorska Dywizja Piechoty im. R. Traugutta [w:] *Encyklopedia II wojny światowej*, red. K. Sobczak, Warszawa 1975.

Prasa

- Bandy składają broń*, „Sztandar Ludu”, 18 VII 1945 (nr 113).
- Przedstawiciele Ziemi Lubelskiej radzą*, „Gazeta Lubelska”, 2 VIII 1945 (nr 160).

Netografia

- Trzecia Pomorska Dywizja Piechoty im. Romualda Traugutta*, <http://www.dws-xip.pl/LWP/3dyw.html>
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/72315>

Zbiory autora

- Raport wywiadowczy za czas 10 X – 10 XI 1945.

Streszczenie: Ważnym i niedostatecznie opracowanym zagadnieniem badawczym dotyczącym najnowszej historii Polski jest kwestia zaangażowania ludowego Wojska Polskiego w zwalczanie podziemia niepodległościowego. Tuż po zakończeniu II wojny światowej w Europie polskie władze komunistyczne rzuciły do walki z podziemiem regularne jednostki wojska. 24 maja 1945 r. Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego wydało rozkaz, na mocy którego do zwalczania wojskowej konspiracji skierowano trzy dywizje piechoty (1, 3 i 9). Wysłano je

na teren województw: białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego, warszawskiego i krakowskiego. Obecność wojska miała wzmocnić na tych obszarach władzę komunistyczną, a zadaniem poszczególnych jednostek było pomaganie aparatowi bezpieczeństwa w walce z podziemiem. W skład 3 Dywizji Piechoty wchodził 9 Pułk Piechoty, który miał zwalczać struktury antykomunistycznej konspiracji na terenie powiatu chełmskiego. Operowały tam oddziały partyzantkie podległe Delegaturze Sił Zbrojnych na Kraj i Narodowym Siłom Zbrojnym. Pułk rozpoczął działania w połowie czerwca, a zakończył je w sierpniu 1945 r. Żołnierze tej jednostki uczestniczyli w obławach, aresztowaniach i egzekucjach członków konspiracji, przyczyniając się tym samym do umocnienia władzy komunistów w Polsce.

Słowa kluczowe: ludowe Wojsko Polskie, podziemie niepodległościowe, Armia Krajowa, Delegatura Sił Zbrojnych na Kraj, Narodowe Siły Zbrojne

Dominik Panasiuk (ur. 1983), magister historii, pracownik Oddziałowego Archiwum IPN w Warszawie, zajmuje się dziejami podziemia niepodległościowego w ziemi chełmskiej. Autor m.in.: *Praca w konspiracji i tragiczna śmierć Zygmunta Urbańskiego „Iskry”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 44; *Rejon II chełmskiego obwodu AK-DSZ-WiN w latach 1944–1947. Struktura organizacyjna i działalność*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2017, nr 46.

Participation of the 9th Infantry Regiment in Combating the Polish Independence Underground in the Chełm District in 1945

Abstract: An important and insufficiently researched matter regarding the recent Polish history is the question of involvement of the People's Polish Army in fighting the Polish independence underground. Shortly after the end of World War II in Europe, the Polish communist authorities threw regular army units into the fight against the independence underground. On 24 May 1945, the Supreme Command of the Polish Army ordered three infantry divisions (1st, 3rd and 9th) to engage against the independence underground. They were sent to the voivodeships of Białystok, Lublin, Rzeszów, Warsaw and Cracow. The presence of the Army was to strengthen the communist power in these areas, and the individual units were to help the security apparatus in its fight against the underground. The 3rd Infantry Division included the 9th Infantry Regiment, which was to combat the structures of the anti-communist underground in the Chełm district. Partisan units subordinated to the Armed Forces Delegation for Poland and the National Armed Forces operated there. The regiment began its operations in the middle of June 1945 and finished them in

August of the same year. Soldiers of the regiment participated in raids, arrests and executions of members of the underground. Thus, they largely contributed to the consolidation of the communists' power in Poland.

Keywords: Polish People's Army, independence underground, Home Army, Delegation of the Armed Forces, National Armed Forces

Dominik Panasiuk (b. 1983), a historian archivist (MA), employee of the Branch Archive of the Institute of National Remembrance in Warsaw, deals with the history of the independence underground in the Chełm area. Author of, among others, 'Praca w konspiracji i tragiczna śmierć Zygmunta Urbańskiego "Iskry"', *Zeszyty Historyczne WiN-u*, no. 44 (2016); 'Rejon II chełmskiego obwodu AK-DSZ-WiN w latach 1944–1947. Struktura organizacyjna i działalność', *Zeszyty Historyczne WiN-u*, no. 46 (2017).